

Melis Eszter

A MÉNFŐCSANAKI KÖZÉPSŐ BRONZKORI TELEPÜLÉS NYUGATI TÍPUSÚ LELETEGYÜTTESEI

Az északnyugat-magyarországi Győr-Ménfőcsanak sok korszakos lelőhelyen 125 kora bronzkor 3 – középső bronzkor időszakára keltezhető telepjelenséget tártunk fel, amelyekre többnyire a kisapostagi és dunántúli mészbetétes kerámia dominanciája jellemző. A most bemutatásra kerülő 6 gödörből és egy cölöpös szerkezetből előkerült leletanyag azonban északnyugati irányú, a Morvaországban és Alsó-Ausztriában elterjedt késő Aunjetitz- és korai Věteřov-kultúrával fennálló kapcsolatokra utal. A publikált leletegyüttesek – a korábbi, középső bronzkor elejére (RB A1b/ A2a) keltezhető 2763. str. számú gödör kivételével – a középső bronzkor 2 (RB A2b) időszakára datálhatók.

We uncovered a total of 125 settlement features dating to the Hungarian Early Bronze Age 3 and the Middle Bronze Age at the multi-period site of Győr-Ménfőcsanak (Northwestern Hungary). In addition to the dominance of the Kisapostag and Transdanubian Encrusted Pottery cultures, we also found evidence for north-western influences, mainly among the finds of the six pits and the post-framed structure published here. The majority of the analogous find reflect contacts with the late Űnětice and early Věteřov cultures in Moravia and Lower Austria. These assemblages can be assigned to the Hungarian Middle Bronze Age 2 (RB A2b), with the exception of Pit 2763, which dates from an earlier period, from the onset of the Middle Bronze Age (RB A1b/ A2a).

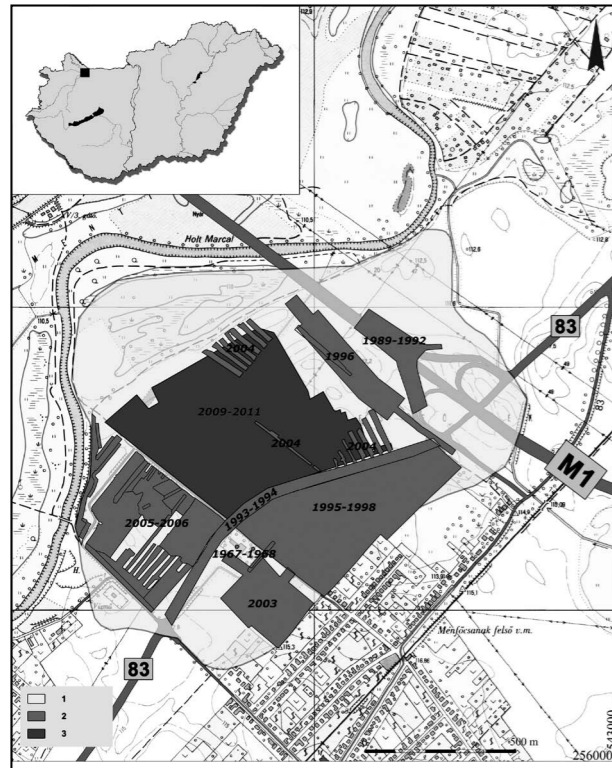
Kulcsszavak: Győr-Ménfőcsanak, középső bronzkor 1-2 (RB A2a-b), késő kisapostagi–korai mészbetétes fázis, késő Aunjetitz-kultúra, Magyarád-Věteřov-Böheimkirchen-kultúrkomplexum, talpas kehely, kenyéridol

Keywords: Győr-Ménfőcsanak, Hungarian Middle Bronze Age 1-2 (RB A2a-b), late Kisapostag – early Transdanubian Encrusted Pottery Phase, late Űnětice Culture, Mad'arovec-Věteřov-Böheimkirchen complex, „Steckdose”, „Brotlaibidol”

Bevezetés

Győr-Ménfőcsanak, Széles-földek Északnyugat-Magyarországon, a Kisalföldön, Győrtől 6 km-re délnyugatra, közigazgatásilag a megyeszékhelyhez tartozó Ménfőcsanak településrész határában, a 83. sz. főút északnyugati oldalán helyezkedik el. A lelőhelytől jelenleg északnyugat felé kanyarodó Holt-Marcál (Öreg-Rába) nevű folyószakasz alakította ki a Szeles-dombnak nevezett, a szabályozás előtt nyugat és északkelet felől mocsaras ártéri rétekekkel határolt hordalékkúpot. Az ásatások tanúsága szerint a 83. sz. főút közelében római kori út vezetett, feltételezhetően az őskorban is itt volt a Rába és a mocsarak között dél felé vezető egyetlen járható útvonal a nedvesebb időszakokban (FIGLER 1996, 10).

E nagy kiterjedésű (kb. 150 ha), sok korszakos (neolitikum, réz-, bronz- és vaskor, kelta, római, avar, Árpád-kor) lelőhely-komplexum részei többek közt a Ménfőcsanak-Savanyító, Ménfőcsanak-Szeledülő, Ménfőcsanak-83. sz. főút, Ménfőcsanak-Bevásárlóközpont és Ménfőcsanak-Eperföldek néven említett korábbi ásatások is (a 2009 előtti kutatástörténet összefoglalását lásd TAKÁCS 2006, 537–540; EGRY 2007, 27). A lelőhely 2004 óta Széles-földeknek nevezett, 83. sz. főút és a Gyirmótra, ill. az Achilles parkba vezető út által határolt részén, a tervezett bevásárlóközpont helyén végeztünk megelőző feltárást a Magyar Nemzeti Múzeum, Nemzeti Örökségvédelmi Központ munkatársaival (ásatásvezető: Ilon Gábor, munkatársak: Eke István, Horváth Ciprián, Melis Eszter) 2009-től 2011-ig (1. kép).

1. kép Győr-Ménfőcsanak-Széles-földek lelőhely fekvése és főbb feltárásai 2011-ig. 1: A lelőhely minimális kiterjedése; 2: A lokalizálható nagy felületű ásatási területek 2009-ig; 3: A 2009–2011. közötti feltárás
Fig. 1 Location of the Győr-Ménfőcsanak-Széles-földek site and the excavated areas until 2011. 1: The minimum extent of the site; 2: The identifiable excavated areas until 2009; 3: The area excavated between 2009 and 2011

A feldolgozott 125, kora bronzkor 3. fázisára és középső bronzkorra keltezhető telepjelenség anyagában a kisapostagi és mészbetétes kerámia dominanciája mellett erős nyugati kapcsolatokat mutató leletegyüttesek is megtalálhatóak, amelyeket az alábbiakban szeretnék ismertetni. A közlés tárgyát képező 6 gödör közül négy, a 487. objektum számú oszlopszerkezetes épülettel együtt a feltérési felületet kettészelő vízfolyástól, a Pándzsa mellékágától délkeletre lévő magasabb homokdombon helyezkedett el, míg két jelenség (6541., 8450. str. számú gödrök) északnyugat felé, alacsonyabban fekvő térszínen került elő. Összeségében elmondható, hogy a feldolgozás jelen állása szerint térben nem különböznek el a kisapostagi és mészbetétes kerámia kultúrája településnyomaitól (2. kép).

Jelenség és tárgyleírások

Rövidítések: H: hosszúság; Sz: szélesség; Átm: átmérő;

Mé: mélység (a nyesett felszíntől); Pá: peremátmérő; M: magasság; Fá: fenékátmérő; Fv: falvastagság; S: súly
OBJ 487/ STR. 2616, 2619, 2622, 2623, 2624, 2627, 2628 épület

Pozíció: ID-12

Két, ÉNy–DK-i tájolású, 3-3 cölöphelyből álló sor, közöttük egy, a többinél jóval mélyebb tartóoszlophelylyel (2623. str. számú cölöphely), összesen 7 cölöpös konstrukció. Földfelszínen állt, közel négyzet alaprajzú épület, vagy annak részletének nyoma lehet. A két cölöpsor megközelítőleg 300 cm-re helyezkedett el, a sorokban a cölöphelyek távolsága 100-120 cm. A középső cölöp (2623. str. számú cölöphely) a főtengelytől kissé DNy-ra volt. H: 400 cm, Sz: 400 cm, Mé: 10–80 cm; iránya: ÉNy–DK (3. kép 1–3).

Leletanyaga: Három cölöphelyből származik középső bronzkori leletanyag (2616., 2619., 2623. str. számú cölöphelyek). Az utóbbiból egy fényezett oldaltörödédek. Kerámia: nyilvántartásba vett 3 db (3 tétel 2616. str. számú cölöphely); 5 db (5 tétel 2619. str. számú cölöphely); 1 db (1 tétel 2623. str. számú cölöphely).

1. Kívül világosbarna, belül szürke, foltos, homokos soványítású, fényezett, kihajló peremű, ívelt nyakú, éles hastörésű *bögre* töredéke. Pá: 12 cm, M: 6,3 cm, Fv: 0,7 cm. Nysz: 1.34305.2616.1 (3. kép 5).

2. *Kenyéridol* töredéke. Vörösesbarna színű, helyenként szürke foltos, négyszögletes átmetszetű agyaglap, az eredeti tárgynak kb. harmada. A töredék hátlapjáról egy darab korábban lepattant. Itt jól látszik, hogy a belseje sötétszürke-feketere égett. A hátoldali törésfelületen egy kvarcitkavics soványítás is látszik, de egyébként finom anyagú. Előlapján a két, sekélyen karcolt párhuzamos egy-egy bepecsételt dísz szakítja meg. A díszítés a hátlapon nem folytatódott, az idol egyoldalú díszítésű. H: 5 cm, Sz: 4 cm, S: 27,14 g. Nysz: 1.34305.2619.6. (3. kép 4, 6).

STR. 2763 gödör

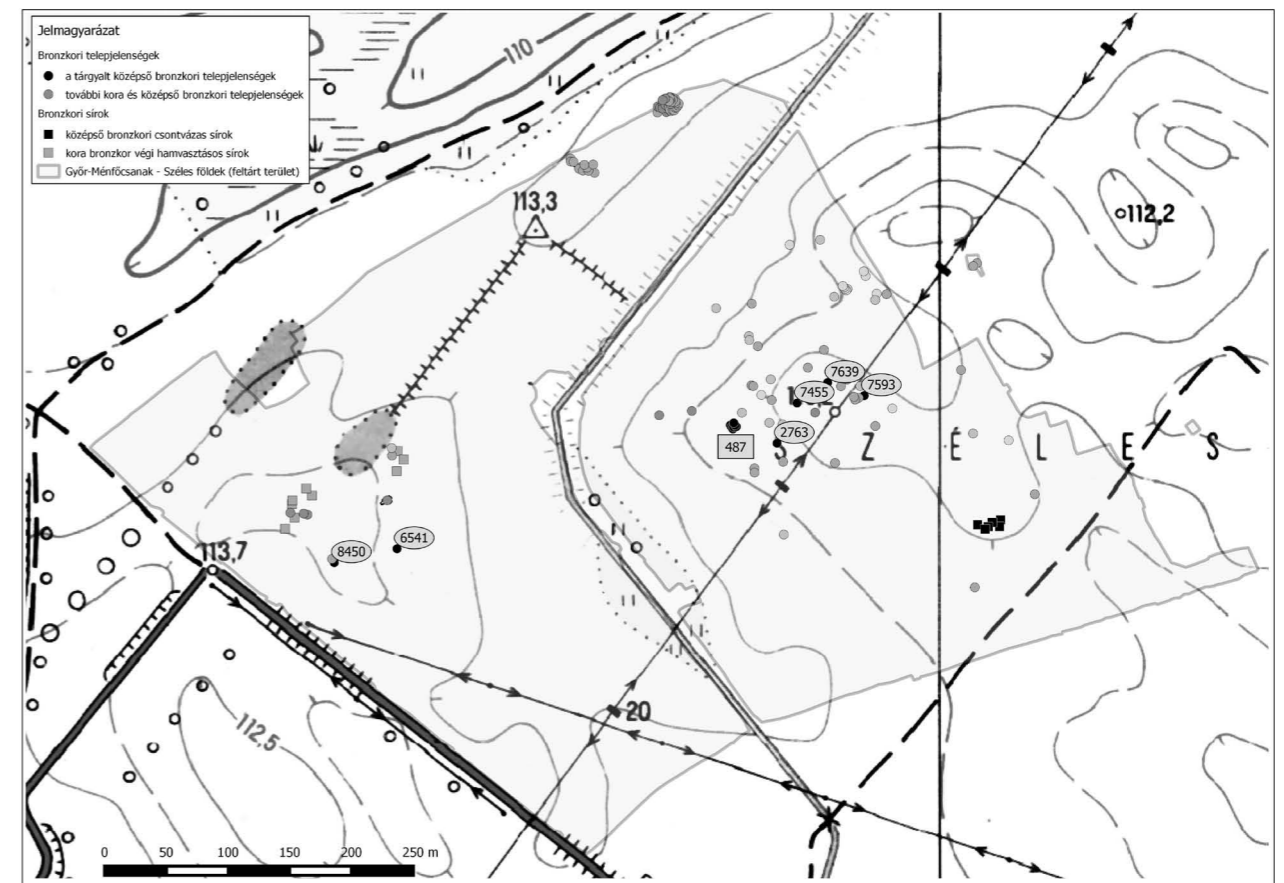
Pozíció: ID-19

Ovális-hosszúkás, szürke, homokos-humuszos betöltésű gödör foltja, a 2574. és 2575. str. számú római árkok találkozásánál. Tölcsérszerűen szűkülő oldalú, ívelt aljú, mély, kerekded, alján túlbontott gödör. Átm: 137 cm, Mé: 120 cm (4. kép 1, 2).

Leletanyaga: kerámia: nyilvántartásba vett 6 db (6 tétel), 4 db folyami kagyló.

1. Kívül világosbarna, szürke foltos, belül szürke, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, kívül fényezett, belül sima felszínű, kihajló peremű, ívelt nyakú, tojásdad testű, egyenesen levágott aljú, egyfűlű *korsó*, a perem alól induló has felső részére támaszkodó, középen elkeskenyedő szalagfüllel. Pá: 6,5 cm, M: 10 cm, Fá: 5 cm, Fv: 0,5 cm. Nysz: 1.34305.2763.1. (4. kép 3, 4).

2. Barnásszürke, foltos, homokos és kavicsos soványítású, fényezett felszínű, *bögre* hastörédeke, négy, a has leg-

2. kép A 2009–2011 közti feltárás eddig feldolgozott kora bronzkor végi és középső bronzkori jelenségeinek összesítője, kiemelve a tanulmányban közölték

Fig. 2 Plan of the 2009–2011 excavations showing the already assessed features dating from the close of the Early Bronze and the Middle Bronze Age, and the features discussed here

szélesebb részén körbefutó, vízszintes, bekarcolt vonallal. M: 3,5 cm, Sz: 9 cm, Fv: 0,6 cm. Nysz: 1.34305.2763.2. (4. kép 5).

3. Kívül világosbarna, belül szürkésbarna, kerámiazúzalékos soványítású, durván elsimított felszínű, elvékonyodó peremű, tölcéses nyakú *fazék* töredéke. Pá: 16 cm, M: 5,4 cm, Fv: 0,8 cm. Nysz: 1.34305.2763.4. (4. kép 6).

4. Barnásszürke, homokos és kavicsos soványítású, belül elsimított, kívül függőlegesen, folyamatosan *fésűzött* felszínű *oldaltörödédek*. M: 3,1 cm, Sz: 3 cm, Fv: 0,7 cm. Nysz: 1.34305.2763.3.

STR. 6541 gödör

Pozíció: FE-13/ FE-14

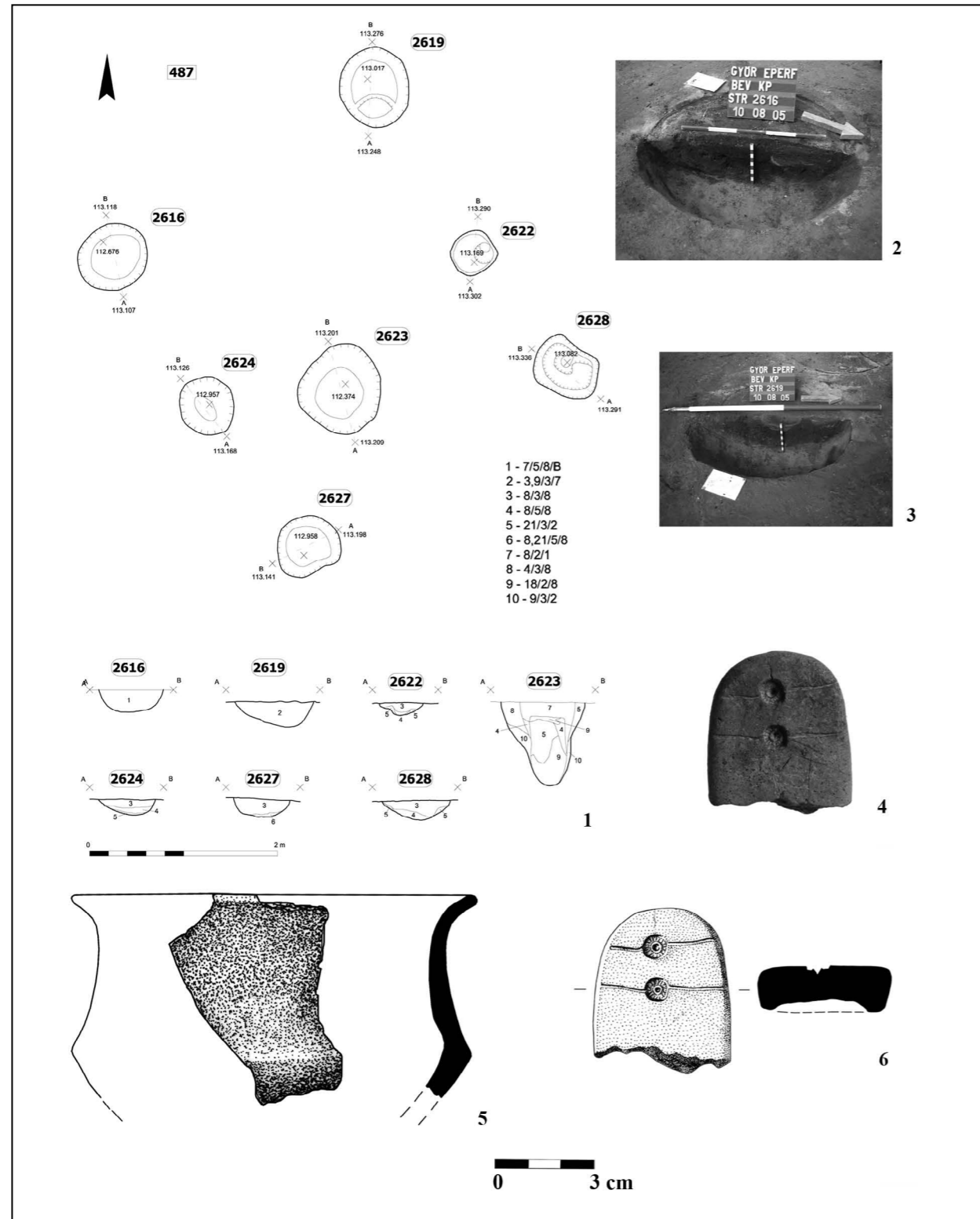
Lekerekített sarkú, téglalap alakú foltként jelentkező gödör, felszínén állatsontokkal. A betöltése sárgásszürke, leletanyaggal erősen kevert, homokos humusz. Délkeleti sarkába ásva a 6542. str. számú cölöphely, északi oldalába az 6543. str. számú cölöphely, amelyből a betöltésbe kerülhetett 3 db római kerámiatörödédek. Észak-

nyugati sarkánál az ugyancsak fiatalabb 6544. str. számú, É fele az 6545. str. számú gödörrel ér össze. Bontás után szabálytalan, inkább ovális alakú, közel egyenes oldalú, egyenetlen aljú gödör. Az északkeleti felében jelentkező 6721. str. számú cölöphely urnamezős leletanyaga alapján fiatalabb. H: 435 cm, Sz: 277 cm, Mé: 10–70 cm. Iránya: ÉNy–DK. (5. kép 1–2).

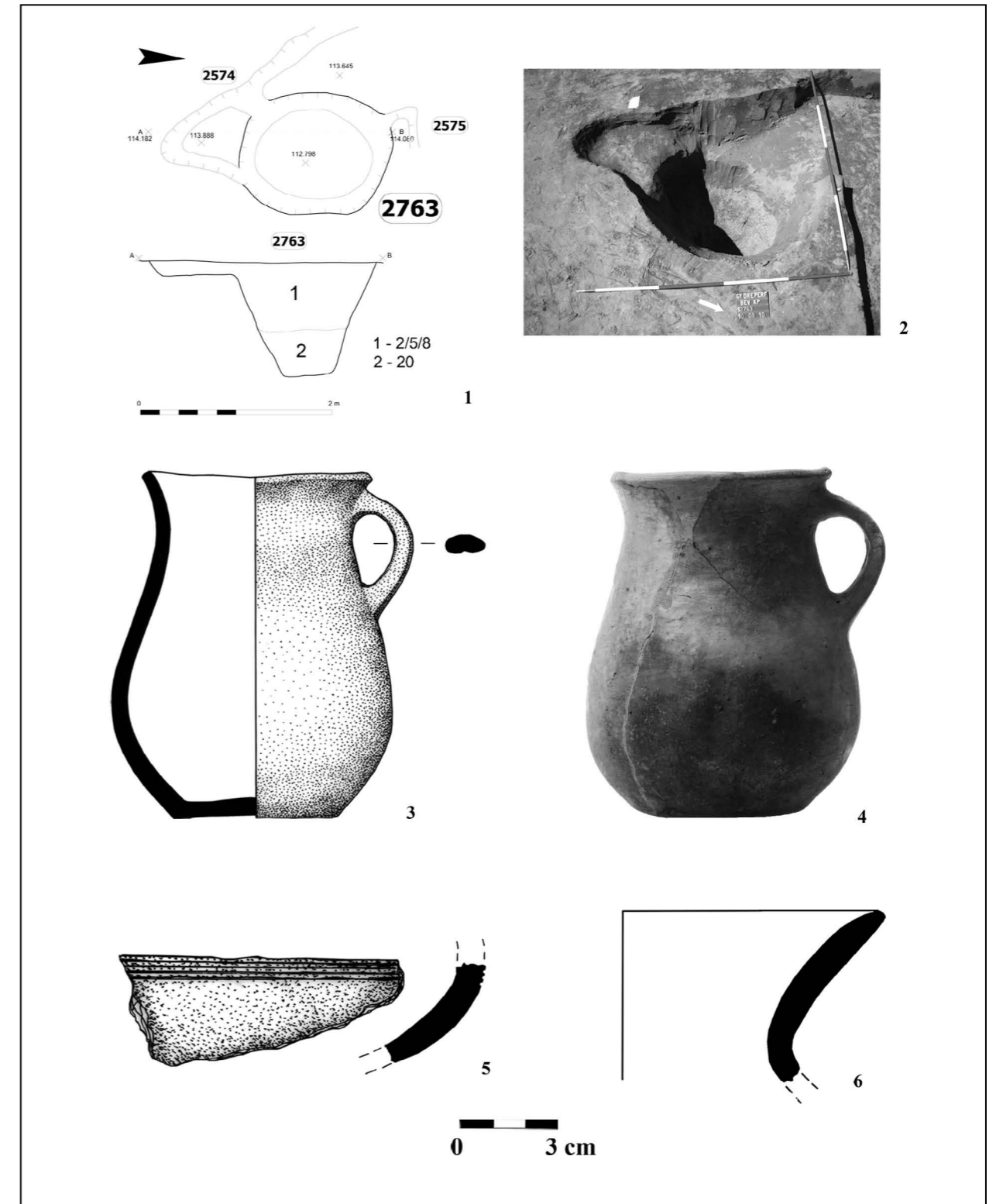
Leletanyaga: kerámia: nyilvántartásba vett 19 db (15 tétel); állatsont: 3 db szarvasmarha, 1 db juh/kecske, 1 db nagypatás, 1 db házi sertés, 1 db kiskérődző; 86 db folyami kagyló.

1. Kívül világosbarna, szürke, foltos, belül világosbarna, homokos soványítású, kívül fényezett, éles válltörésű hasas *fazék* töredéke, a vállon körbefutó két vízszintes bekarcolt vonallal, amelyről két zeg-zug vonal és három bekarcolt vonalakkal körülvett pontsor csüng le. M: 4,5 cm, Sz: 10,5 cm, Fv: 0,6 cm. Nysz: 1.34305.6541.1. (5. kép 3).

2. Drapp, homokos soványítású, sima felszínű, vízszintesen levágott, bütykös peremű *tál* töredéke. Pá: 11 cm,

3. kép 1: A 487. obj. sz. épület felszín- és metszetrajza;¹ 2: A 2616. str. számú cölöphely metszetfotója;
3: 2619. str. számú cölöphely metszetfotója; 4, 6: Kenyéridol; 5: Bögre
Fig. 3 1: Plan and section of the building (Feature 487);¹ 2: Section of post-hole 2616; 3: Section of Post-hole 2619;
4: Photo of the loaf-of-bread figurine; 5: Mug; 6: Loaf-of-bread figurine

4. kép 1: A 2763. str. számú gödör;² 2: A 2763. str. számú gödör teljes fotója; 3–4: Korsó; 5–6: Jellegzetesebb edénytöredékek
Fig. 4 1: Plan and section of pit 2763;² 2: Photo of Pit 2763; 3–4: Jug; 5–6: Typical vessel fragments

M: 3,3 cm, Fv: 0,6 cm. Nysz: 1.34305.6541.3. (5. kép 4).
 3. Sötét barnásszürke, homokos és finom kerámiazúzalékos soványítású, fényezett felszínű, vízszintesen levágott, befelé profilált, behúzott peremű *tál* töredéke. Pá: 19 cm, M: 2,5 cm, Fv: 0,6 cm. Nysz: 1.34305.6541.4. (5. kép 6).
 4. Vörösesbarna, szürke, foltos, kevés csillámos homokkal és kerámiazúzalékkal soványított, belül elsimitott, kívül kissé egyenetlen felszínű, enyhén profilált aljú *fazék* töredéke, oldalán néhány fészűzött vonal vége látható. Fá: 8 cm, M: 3 cm, Fv: 0,6 cm. Nysz: 1.34305.6541.14. (5. kép 5).
 5. Kívül sötét-szürkésbarna, foltos, belül sötétszürke, csillámos homokkal és kerámiazúzalékkal soványított, belül fényezett, kívül egyenetlen felszínű, enyhén profilált aljú kis *fazék* töredéke. Fá: 6 cm, M: 3 cm, Fv: 0,6 cm. Nysz: 1.34305.6541.15.

STR. 7455 gödör

Pozíció: ID-10

Ovális, a 7291. str. számú gödörrel együtt jelentkező, vörösesbarna betöltésű gödör foltja. Betöltése erősen rétegzett: felső két rétege leletekben gazdag, vöröses, agyagos homok, mélyebben eltérő színű, sárgával kevert homokos humusz rétegek váltakoznak, amelyek vágják a 7291. str. számú, ismeretlen korú (csak patics és csont került elő belőle) gödör betöltését. Bontva ovális alakú, ívelt oldalfalú, ívelt, néhol egyenetlen aljú gödör, melyet ráastak a 7291. str. számú gödörre. H: 270 cm, Sz: 230 cm, Mé: 50 cm (6. kép 1–2).

Leletanyaga: kerámia: nyilvántartásba vett 28 db (27 tétel), selejtezett 9 db; patics: nyilvántartásba vett 1 db; állatsont: 2 db szarvasmarha, 1 db házi sertés, 3 db juh/kecske, 1 db juh, 1 db nagypatás, 1 db madár; 13 db folyami kagyló.

1. Kívül szürkésbarna, belül sötétszürke, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, fényezett felszínű *tárolóedény* töredéke, felső részén vízszintes, háromszög alakú füffel, amellyel egy vonalban az edény testén dupla, bekarcolt vonal fut körbe. A fül mellett és alatt kettős, ill. hármas bekarcolt vonalkötegek indulnak. M: 4,4 cm, Sz: 8,1 cm, Fv: 0,7 cm. Nysz: 1.34305.7455.1. (6. kép 3).
 2. Kívül sötétbarna, belül szürke, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, fényezett felszínű, éles válltörésű *fazék* oldaltöredéke. A vállon körbefutó, vízszintesen bekarcolt egyenes- és hullámvonallal, amelyekből hármas függőleges vonalköteg és dupla függőleges hullámvonal indul ki. A keskeny, bekarcolt vonalakban mészbetét maradványa látható. M: 5,1 cm, Sz: 8,3 cm, Fv: 0,5 cm. Nysz: 1.34305.7455.2. (6. kép 4).
 3. Kívül narancsos, belül világosszürke, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, belül fényezett, kívül széles vonalkötegekben fészűzött felszínű *oldaltöredék*. M: 4,5 cm, Sz: 4,9 cm, Fv: 0,9 cm. Nysz: 1.34305.7455.3.

4. Kívül világosbarna, belül szürke, kerámiazúzalékos

soványítású, belül sima felszínű, kívül ujj/ körömbenyomkodásos *oldaltöredék*. M: 2,8 cm, Sz: 3,1 cm, Fv: 0,8 cm. Nysz: 1.34305.7455.4. (6. kép 5).

5. Kívül narancsos, belül világosbarna, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, fényezett felszínű, erősen kihajló peremű, tölcséres nyakú, besimitott vállú *tárolóedény* peremtöredéke. Pá: 29 cm, M: 10,1 cm, Fv: 1,1 cm. Nysz: 1.34305.7455.5. (6. kép 6).

6. Kívül világosbarna, belül szürke, kerámiazúzalékos soványítású, fényezett felszínű, vízszintesen levágott peremű, enyhén tölcséres nyakú *tárolóedény* töredéke. Pá: 50 cm, M: 6 cm, Fv: 1,3 cm. Nysz: 1.34305.7455.6. (6. kép 7).

7. Vörösesbarna, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, elsimitott-fényezett felszínű, kihajló peremű, tölcséres nyakú *fazék* töredéke. Pá: 19 cm, M: 6 cm, Fv: 0,9 cm. Nysz: 1.34305.7455.8. (6. kép 8).

8. Kívül barna, belül sötétszürke, kerámiazúzalékos soványítású, belül fényezett, kívül egyenetlen felszínű, szabálytalan benyomkodásokkal ellátott *tárolóedény* oldaltöredéke. M: 8,7 cm, Sz: 5,6 cm, Fv: 1,4 cm. Nysz: 1.34305.7455.19. (6. kép 9).

9. Kívül narancsos, belül sötétszürke, homokos soványítású, belül fényezett, kívül *ujjbehúzkodással* elkent felszínű *oldaltöredék*. M: 4,2 cm, Sz: 4 cm, Fv: 0,9 cm. Nysz: 1.34305.7455.21.

10. Világosbarna, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, belül fényezett, kívül *elkent felszínű oldaltöredék*. M: 5 cm, Sz: 4,3 cm, Fv: 1,2 cm. Nysz: 1.34305.7455.23.

11. Kívül szürkésbarna, belül sötétszürke, kerámiazúzalékos soványítású, fényezett felszínű, vastag falú *urna alakú edény* töredéke, a has legszélesebb részén ülő széles szalagfüffel. M: 7,5 cm, Sz: 7 cm, Fv: 1,4 cm. Nysz: 1.34305.7455.24. (6. kép 10).

12. Kívül szürkésbarna, belül sötétszürke, durva kerámiazúzalékos soványítású, belül fényezett, kívül lepattogzott felszínű, vastag falú, *urna alakú edény* töredéke, a hasán ülő széles szalagfüffel. M: 7,1 cm, Sz: 7,4 cm, Fv: 1,6 cm. Nysz: 1.34305.7455.25. (6. kép 11).

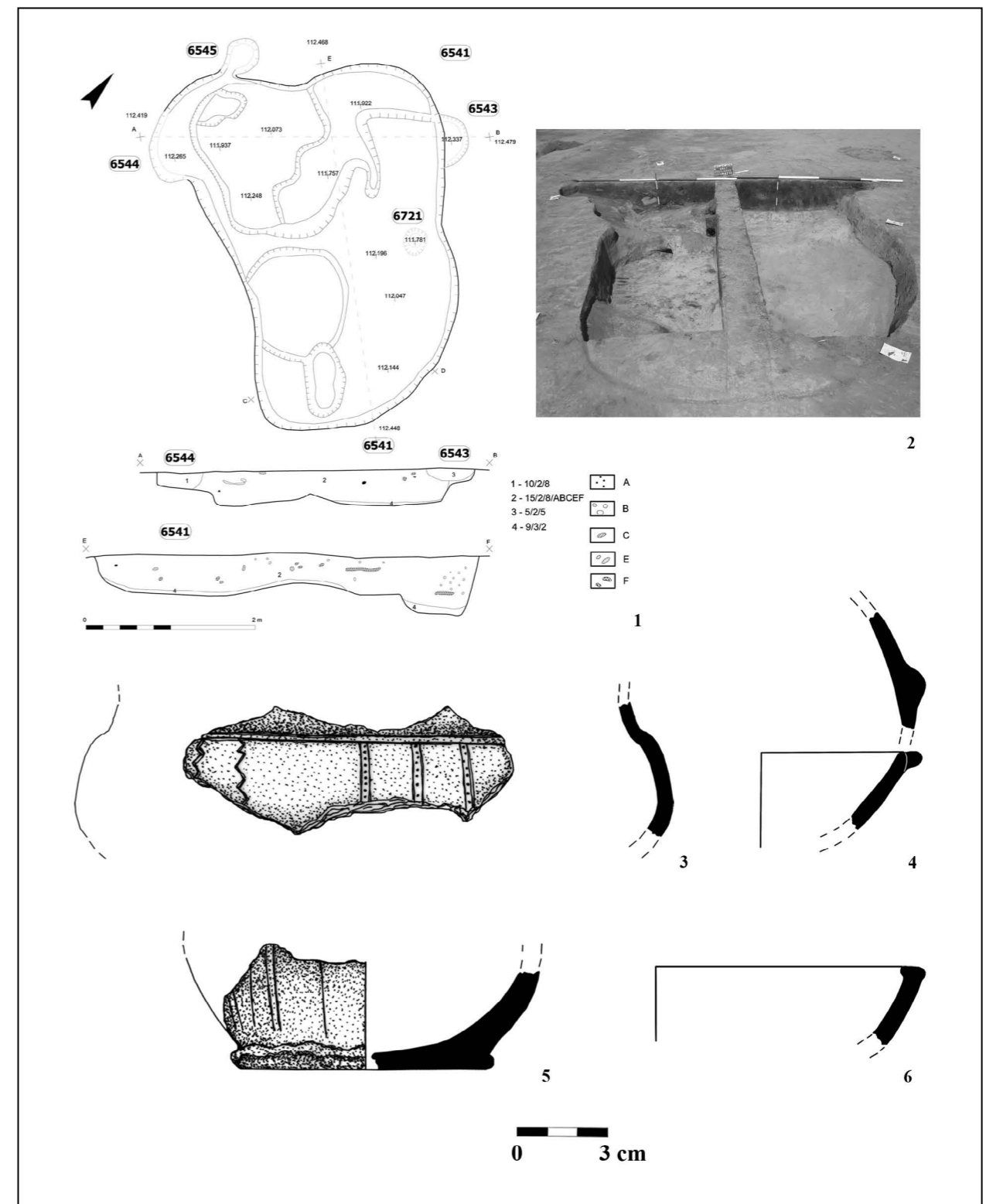
STR. 7593 gödör

Pozíció: JD-07

Ovális, a sárga altalajtól jól elváló, szürkésbarna, humuszos-homokos betöltésű gödör foltja. Bontva ovális alakú, kissé túlbontott, ferde oldalfalú, ívelt aljú, ÉK-i oldalon padkásodó gödör. H: 165 cm, Sz: 135 cm, Mé: 40 cm (7. kép 1–2).

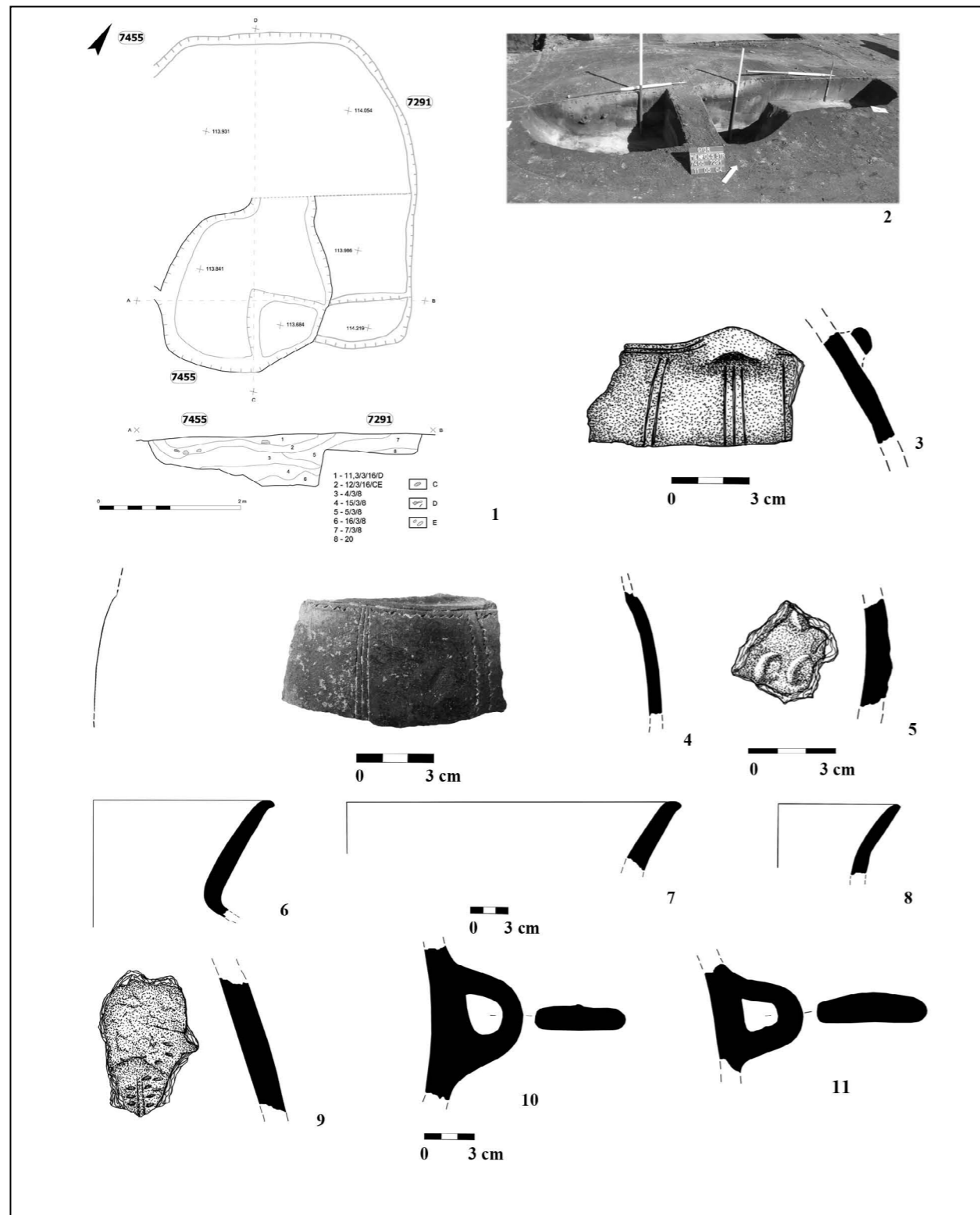
Leletanyaga: kerámia: nyilvántartásba vett 11 db (7 tétel), selejtezett 2 db; fém: nyilvántartásba vett 1 db (római bronzgyűrű a felszínről); állatsont: 1 db szarvasmarha, 1 db házi sertés, 1 db kiskérődző.

1. Világosbarna, sötétszürke, foltos, homokos és apró kavicsos soványítású, fényezett felszínű, szűkülő nyakú, nyomott gömbhasú *urna* oldaltöredéke, a vállon körbefu-

5. kép 1: A 6541 str. számú és hozzákapcsolódó jelenségek;³ 2: A 6541. str. számú gödör metszetfotója; 3–6: Jellegetesebb edénytöredékek

Fig. 5 1: Plan and section of feature 6541 and the associated features;³ 2: Section of pit 6541; 3–6: Typical vessel fragments

6. kép 1: A 7291. és 7455. str. számú gödrök felszín-és metszetrajza;⁴ 2: A 7291. és 7455. str. számú gödrök metszetrajza; 3–11: Jellegetesebb edénytöredékek

Fig. 6 1: Plan and section of pits 7291 and 7455;⁴ 2: Section of pits 7291 and 7455; 3–11: Typical vessel fragments

tó, bekarcolt zeg-zug, alatta pedig dupla egyenes vonallal, amelyet egy enyhén kiemelkedő, hosszúkás bütyök szakít meg. A bütyökről, ill. a kettős vízszintes bekarcolt vonalról hármás bekarcolt vonalkötegek indulnak. A bekarcolásokban mészbetéty nyoma látható. M: 12,5 cm, Sz: 22,5 cm, Fv: 0,7 cm. Nysz: 1.34305.7593.1. (7. kép 3–4).

2. Kívül narancsos, belül vörösesbarna, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, belül fényezett, kívül halvány vonalkötegekben fészűzött felszínű *fazék* oldal-töredékei. M: 9,9 cm, Sz: 7,7 cm, Fv: 0,9 cm. Nysz: 1.343055.7593.2. (7. kép 8).

3. Világosbarna, szürke foltos, homokos soványítású, fényezett felszínű, vízszintesen levágott, tölcséres peremű *edény* töredéke. Pá: 23 cm, M: 2,5 cm, Fv: 0,6 cm. Nysz: 1.34305.7593.3. (7. kép 6).

4. Kívül barnásszürke, belül sötétszürke, homokos soványítású, belül fényezett, kívül ujjbehúzkodással elkent felszínű *oldaltöredék*. M: 6,2 cm, Sz: 11,5 cm, Fv: 0,7 cm. Nysz: 1.343055.7593.5. (7. kép 7).

5. Kívül világosbarna, belül szürke-vörösesbarna foltos, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, belül fényezett, kívül fröcskölt, ujjbehúzkodással elkent felszínű *tárolóedény* töredékek. M: 7 cm, Sz: 12,3 cm, Fv: 0,8 cm. Nysz: 1.34305.7593.6. (7. kép 5).

STR. 7639 gödör

Pozíció: JD-01

A 7410. str. számú árokkal szuperpozícióban jelentkező, paticesal, faszénnel kevert, szürkésbarna humuszos-homokos folt. A két jelenség betöltése metszetben nem válik el. Bontva félkör alakú, ferde, enyhén méhkasosodó oldalfalú, egyenes aljú gödör, amelynek egy részét megbolygatta a 7410. (=7330) str. számú árok. H: 170 cm, Sz: 150 cm, Mé: 70 cm (8. kép 1–2).

Leletanyaga: kerámia: nyilvántartásba vett 52 db (33 tétel), selejtezett 22 db; 11 db római kori kerámiatöredék (a 7410. str. számú árok betöltéséből); kő: selejtezett 1 db; állatsont: 2 db szarvasmarha, 2 db juh/kecske.

1. Kívül világosbarna, szürke foltos, belül világosszürke homokos és kerámiazúzalékos soványítású, fényezett felszínű, erősen kihajló peremű, ívelt nyakú, éles válltörésű, kónikus alsó részű *urna* töredékei. Peremén felül bekarcolt zeg-zug vonal fut körbe, a vállon szintén bekarcolt zeg-zug vonal alatt dupla bekarcolt vonal látható, amelyet egy felfelé álló, apró bütyök szakít meg. Eredetileg négy bütyke lehetett, a bütyök alatt két pontkör között hármás vonalköteg indul. Ilyen vonalkötegek a hason több helyen láthatók, a váll alatt további bekarcolt pontkörök is megfigyelhetők. A vállon lévő mintákban mészbetéty maradványai láthatóak. Pá: 33 cm, M: 10 cm (legnagyobb töredék), Fv: 0,5 cm. Nysz: 1.34305.7639.1. (8. kép 3–4).

2. Vörösesbarna, homokos és apró kavicsos soványítá-

sú, fényezett felszínű, tölcséres nyakú, behúzott vállú, nyomott gömbtestű, egyfülű *bögre*. A has törésvonaláról négy helyen lecsüngő bütyökkel. Pá: 9 cm, Fá: 3,5 cm, M: 6 cm, Fv: 0,5 cm. Nysz: 1.34305.7639.2. (9. kép 1–2).

3. Világosbarna, homokos soványítású, fényezett felszínű, tölcséres nyakú *bögre* nyaktöredéke, három széles, tekercselt pálcikás mészbetétyes sávval. M: 3,6 cm, Sz: 2,2 cm, Fv: 0,4 cm. Nysz: 1.34305.7639.3. (9. kép 7).

4. Kívül világosbarna, belül vörösesbarna, homokos soványítású, fényezett felszínű *oldaltöredék*, két eszközbenyomkodásos mészbetétyes sáv töredékével. M: 2,4 cm, Sz: 2 cm, Fv: 0,6 cm. Nysz: 1.34305.7639.4. (9. kép 5).

5. Kívül világosbarna, szürke foltos, belül szürke, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, sima felszínű, besimított vállú *bögre* oldaltöredéke, a váll alatt beböködött mintasorral. M: 4,5 cm, Sz: 3,3 cm, Fv: 0,6 cm. Nysz: 1.34305.7639.5. (9. kép 6).

6. Szürke, homokos soványítású, fényezett felszínű *oldaltöredék*, fül törésvonalával, mellette bevagdosott mintával. M: 2,2 cm, Sz: 2,7 cm, Fv: 0,4 cm. Nysz: 1.34305.7639.6.

7. Kívül barnásszürke, belül világosszürke, homokos soványítású, kívül-belül fényezett felszínű, éles hastörésű *bögre* töredék, a has törésvonalán apró bütyök. M: 3,8 cm, Sz: 2,7 cm, Fv: 0,7 cm. Nysz: 1.34305.7639.7. (9. kép 4).

8. Kívül barnásszürke, belül szürke, homokos és apró kavicsos soványítású, belül és kívül a felső részén fényezett, alsó részén elkent felszínű, erősen kiemelkedő válltörésű, kis bordával ellátott *fazéktöredék*. M: 3,7 cm, Sz: 3,4 cm, Fv: 0,8 cm. Nysz: 1.34305.7639.8. (9. kép 8).

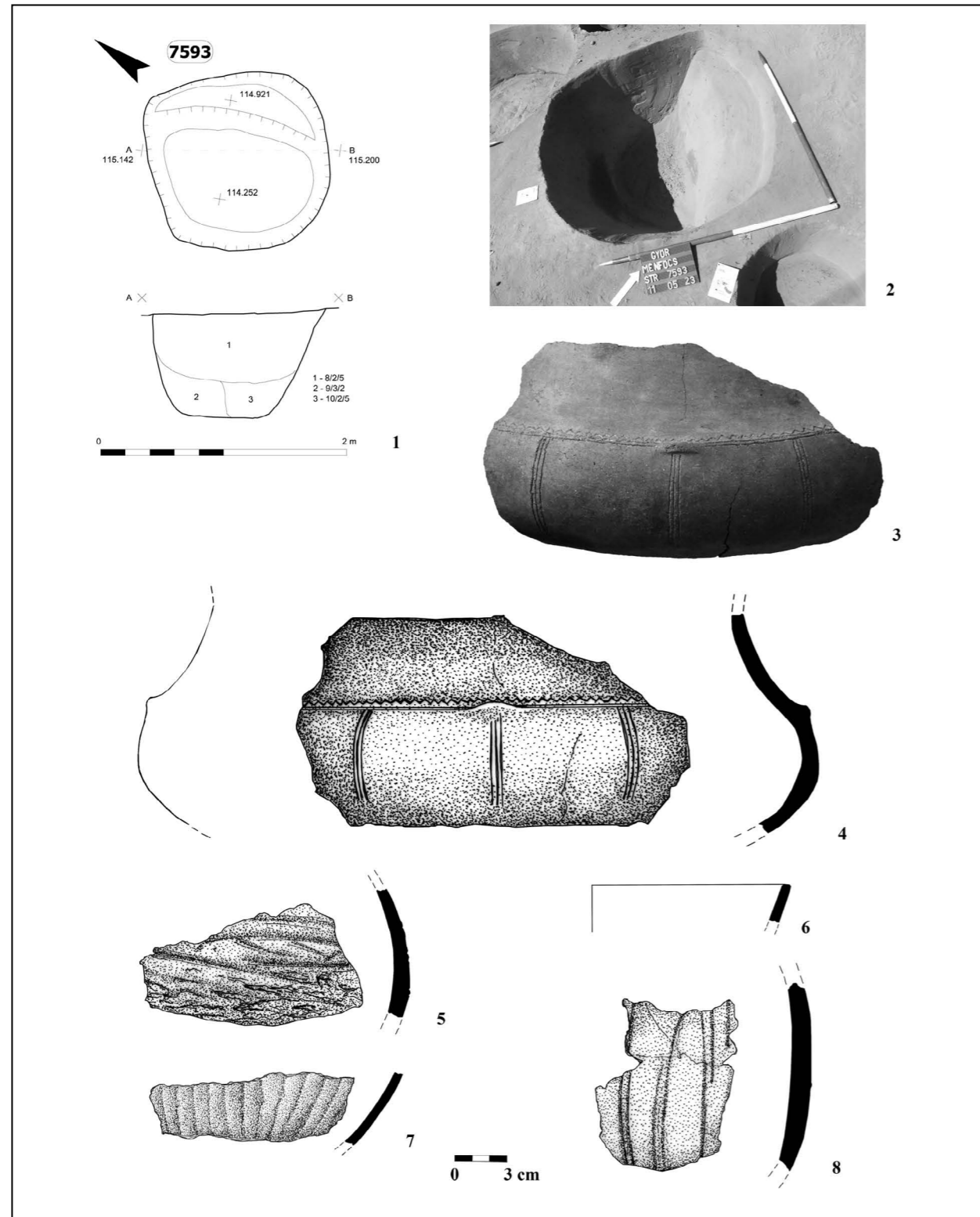
9. Kívül világosbarna, belül világosszürke, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, belül elsimított, kívül fröcskölt felszínű, vastag falú *tárolóedény* töredéke, vízszintesen álló, közepén ovális, két rövidebbik oldalán benyomott bütyökkel. M: 6,4 cm, Sz: 7,3 cm, Fv: 1,2 cm. Nysz: 1.34305.7639.9. (9. kép 9).

10. Kívül sötétszürke, belül barnásszürke, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, elsimított-fényezett felszínű, vastag falú, rövid, tölcséres nyakú, csonkakúpos felső részű *urna* töredékei. Pá: 29 cm, M: 16 cm, Fv: 1 cm. Nysz: 1.34305.7639.14. (9. kép 3).

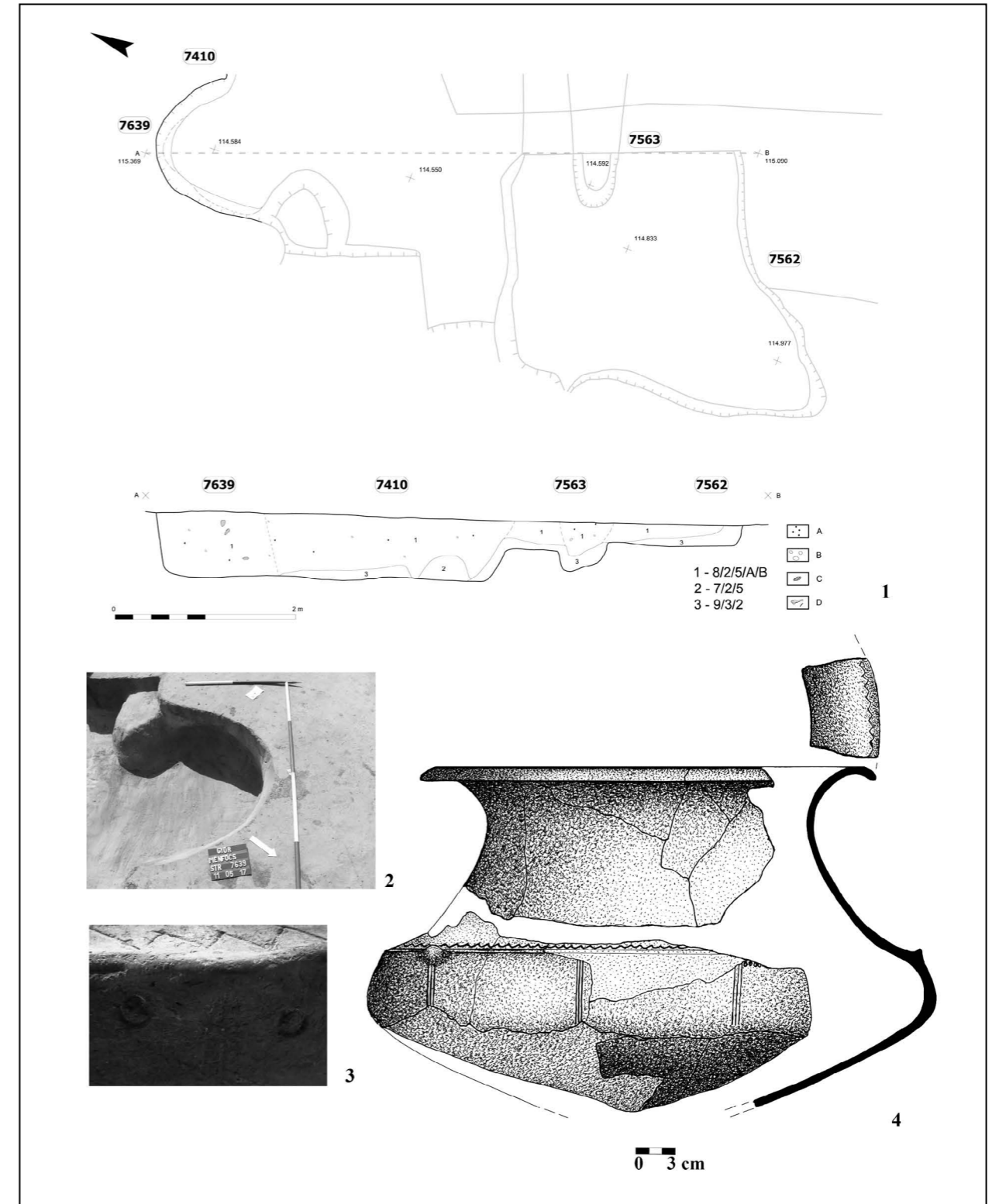
11. Szürke, világosbarna, foltos, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, fényezett felszínű, kihajló peremű, ívelt nyakú *korsó* töredéke, a perem alól induló szalagfűl töredékével. Pá: 15 cm, M: 7,4 cm, Fv: 0,6 cm. Nysz: 1.34305.7639.15. (9. kép 10).

12. Barnásszürke, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, belül fényezett, kívül durván elsimított felszínű, vastag falú, ívelt *oldaltöredék*, ujjbenyomkodásos borda töredékével. M: 7,5 cm, Sz: 4,5 cm, Fv: 1 cm. Nysz: 1.34305.7639.27.

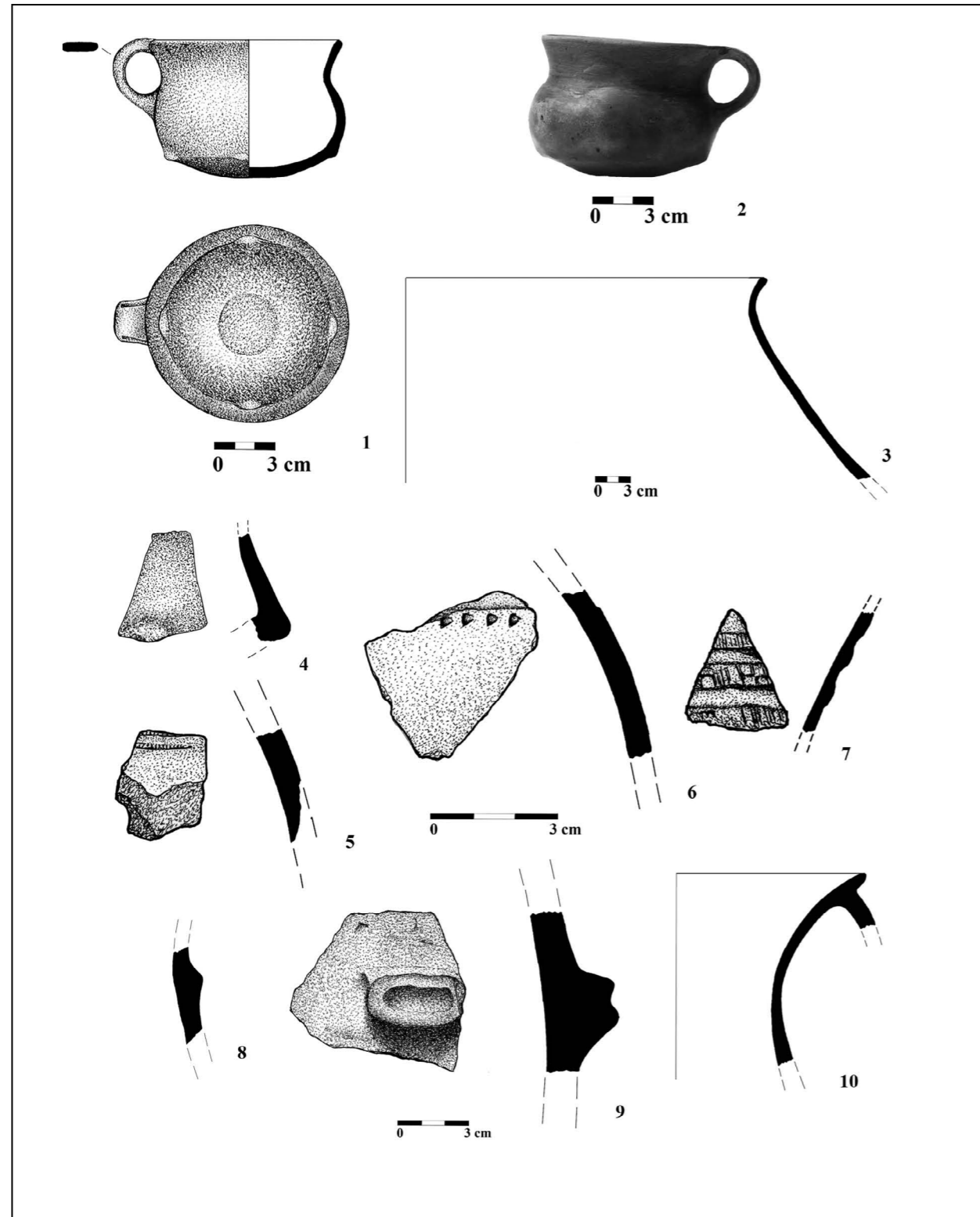
13. Világosszürke, homokos és kerámiazúzalékos soványítású, belül fényezett, kívül fröcskölt felszínű *oldal-*

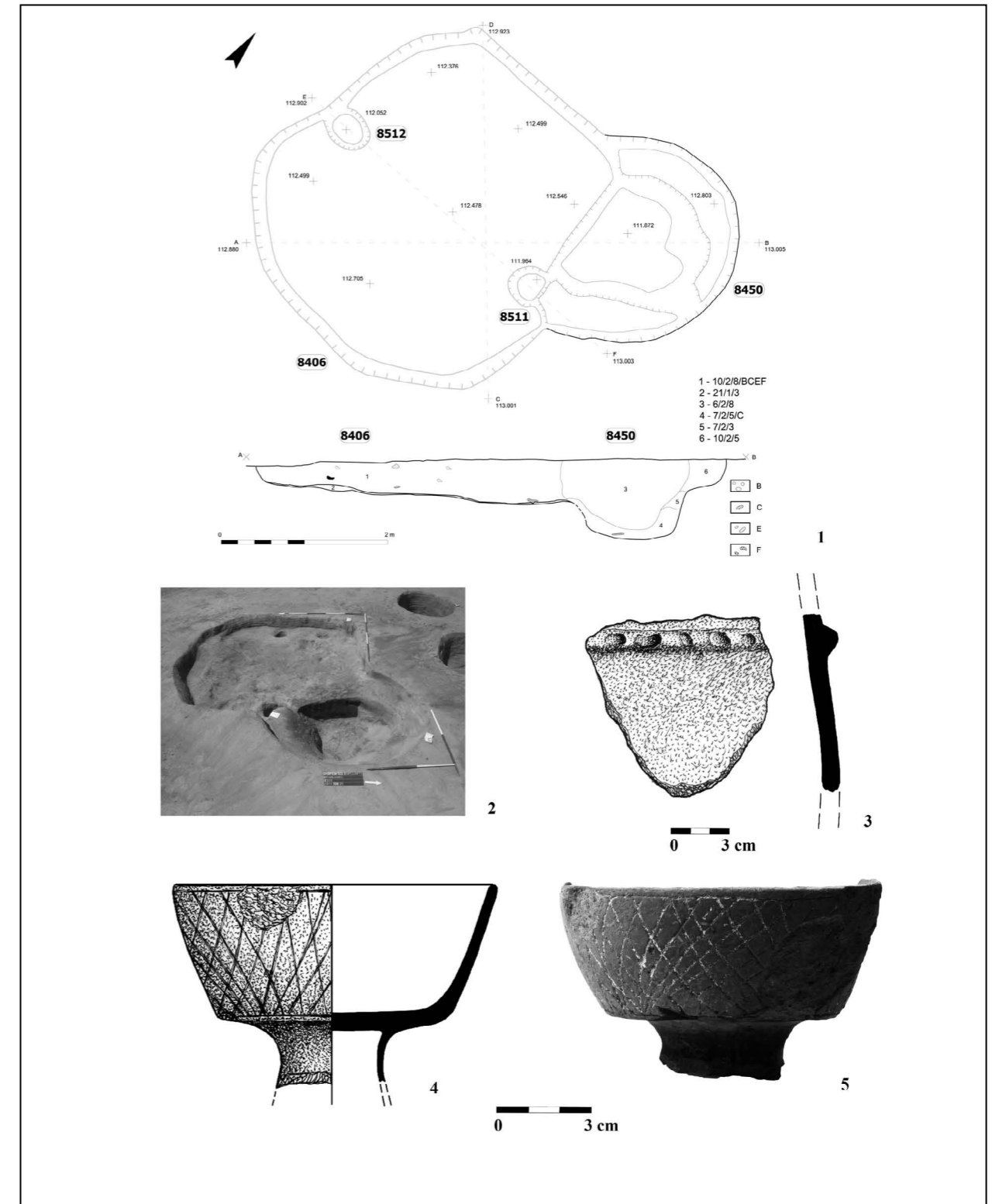
7. kép 1: A 7593. str. számú gödör felszín-és metszetrajza;⁵ 2: A 7593. str. számú gödör teljes fotója; 3: Urna fotója; 4–8: Jellegetesebb edénytöredékek
 Fig. 7 1: Plan and section of pit 7593;⁵ 2: Photo of pit 7593; 3: Urn; 4–8: Typical vessel fragments

8. kép 1: A 7639. str. számú gödör és a kapcsolódó jelenségek;⁶ 2: A 7639. str. számú gödör teljes fotója; 3: Urna díszítésének részletfotója; 4: Urna kiszerkesztett rajza
 Fig. 8 1: Plan and section of pit 7639 and the associated features;⁶ 2: Photo of pit 7639; 3: Detail of the urn's decoration; 4: Reconstruction drawing of the urn

9. kép A 7639. str. számú gödörből előkerült edénytöredékek. 1–2: Bögre; 3–10: Jellegetesebb edénytöredékek
 Fig. 9: Vessel fragments from Pit 7639. 1–2: Mug; 3–10:
 Typical vessel fragments

10. kép 1: A 8450. str. számú gödör és a kapcsolódó jelenségek felszín-és metszetrajza; 2: A 8450. str. számú gödör és a kapcsolódó jelenségek teljes fotója; 3–4: Jellegetesebb edénytöredékek; 5: Talpas kehely
 Fig. 10 1: Plan and section of pit 8450 and the associated features; 2: Photo of pit 8450 and the associated features;
 3–4: Typical vessel fragments; 5: Goblet

töredék. M: 3,5 cm, Sz: 5,7 cm, Fv: 0,7 cm. Nysz: 1.34305.7639.28.

STR. 8450 gödör

Pozíció: FE-16

A 8406. str. számú kora vaskori épület ÉK-i oldalában jelentkező, barna, homokos-humuszos betöltésű gödör, amely folytatódik a ház járószintje alatt. Bontás során tojásdad, padkás oldalú, enyhén ívelt aljú gödör. H: 230 cm, Sz: 206 cm, Mé: 18–100 cm. (10. kép 1–2).

Leletanyaga: Kerámia: nyilvántartásba vett 3 db (3 tétel). 1. Barna-szürke foltos, csillámos homokkal és kerámiazúzalékkal soványított, fordított csonkakúp alakú talpas kehely. Kívül egymást keresztező, bekarcolt, mészbetetes vonalakkal díszített. Talpa törött. Pá: 10 cm, M: 6 cm, Fv: 0,4 cm. Nysz: 1.34305.8450.1. (10. kép 4–5).

2. Kívül szürkésbarna, belül barna, csillámos homokkal és kerámiazúzalékkal soványított, ujjbenyomkodásos bordával díszített fazék oldaltöredék. M: 8,7 cm, Sz: 8,6 cm, Fv: 1,1 cm. Nysz: 1.34305.8450.2. (10. kép 3).

Edényformák

Bögrék, korsók

A 487. objektum számú oszlopszerkezetes épület északnyugati, 2616. str. számú cölöphelyéből került elő egy éles hastörésű bögre töredéke (3. kép 5), amelynek kevésbé kihajló peremű párhuzamát Szombathely-Kámon egyik gödrében találjuk (KÁROLYI 2004, 150–151, 142. kép 6). E telep más objektumaiból litzenkerámia és korai halomsíros anyag származik, azonban az ásatás dokumentációja elveszett, így a különböző kerámatípusok egymáshoz való viszonya a lelőhelyen már pontosan nem rekonstruálható (ILON 2004, 48–49, LXXXIII–LXXXIV. t.; KÁROLYI 2004, 150–151, 142. kép). Hasonló éles hastörésű bögrék az Aunjetitz-kultúra fiatalabb (klasszikus) fázisában elterjedtek Csehországban (Plotišť: MOUCHA 1963, Abb. 7, 6; Horní Přím: MOUCHA 1963, Abb. 7, 27–28; Kanín: BARTELHEIM 1998, Taf. 10, 12). Bár a csanaki darab a csehországi típusok közül a magasabb alsó részű, A1.3, elsősorban Közép-Németország irányában elterjedt variánsához áll közel (BARTELHEIM 1998, Taf. 38, A1.3, Karte 1, Karte 89; Bottendorf: ZICH 2004b, 131), Ausztriában (Hausleiten: LAUERMANN 2003, 125, Abb. 58) és Morvaországban (PODBORSKÝ ET AL. 1993, 255, 2; Mušov-Várhegy: PEŠKA 2001, Abb. 5, 11) még jobb, nem szűkülő nyakú párhuzamait találjuk, ugyancsak fiatalabb Aunjetitz környezetben. Szlovákiában, egy Hurbanovoról származó, szórvány bögre profilja is rokonságot mutat vele (TOČIK 1979, Taf. 91, 1).

Nyúlánkabb, lágyabb profilú korsó (4. kép

3–4) származik a 2763. str. számú, két római árok (2574., 2575. str. szám) által bolygatott gödörből. Térben legközelebbi párhuzamát Rőjtökmuzsajon találtam: egy kora bronzkor 2b időszakára keltezett, Leithaprodersdorf-kultúrához sorolt bögrét (KISS 2012b, 324, Fig. 2, 2, Fig. 3). Csehországban és Németország keleti részén a proto- és idősebb Aunjetitz fázisban (Kr.e. 2050-ig) jellemzők a hasonló korsóformák, időnként karcolt, egyenes vonalas díszítéssel (Vrbčany: MOUCHA 1963, Abb. 2, 5, 10; BARTELHEIM 1998, Taf. 34, 9, Taf. 39, D 2.1; Pňov: MOUCHA 1963, Abb. 4, 22; Pátek: MOUCHA 1963, Abb. 5, 13; Velké Zernoseky: MOUCHA 1963, Abb. 17, 14, 18; Rvenice: MOUCHA 1963, Abb. 18, 15–17; Roßleben, Schönstedt: ZICH 1996, 642, Typ 6Q, Var. 2; Karte 50; Beilage 11; Obermöllern: ZICH 2004a, 127–128). Példányaik Morvaországba is eljutottak (BARTELHEIM 1998, 23–24, Karte 100). A középen benyomott fül hasonlít a ménfőcsanaki 9147. str. számú sír füles bögréjének kidolgozására (MELIS IN PRINT). A 2763. str. számú gödör korsóját párhuzamai alapján a kora bronzkor 2b és középső bronzkor 1. fázisa (RB A1a – RB A2a) közti időszakra keltezem.

Ugyancsak korsó vagy bögre hasának része lehet a 2763. str. számú gödörből származó, 4 vízszintes bekarcolt vonallal ellátott oldaltöredék (4. kép 5). A Gáta-Wieselburg-kultúra bögréire főként a későbbi fázisban jellemző a has legszélesebb részén, vagy valamivel fölötte, de mindenképpen a fül alatt körbefutó 3–4 vízszintes, bekarcolt vonal (Hainburg: RUTTKAY 1988–89, 136, Abb. 1, 3, Abb. 2, 4; NEUGEBAUER 1994, Abb. 30, 6, 7, 8; Sárvár: BÉKEI 2007, 47, 50, 19. t. 8, 35. t. 5, 36. t. 55; Sommerein: BENINGER ET AL. 1930, 87, 90, Abb. 26, Abb. 29). Ménfőcsanakon a 9146. str. számú sírban találtunk egy hasonlóan jó minőségű, fényezett, csaknem ép, gátai típusú korsót (MELIS IN PRINT).

A 7639. str. számú gödörben előkerült, hasról lecsüngő 4 bütykös bögre (9. kép 1–2) a korai, Kárpát-medencei halomsíros kultúra jellegzetes edényformájához áll közel (Mistelbach: BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1976, 21, Abb. 1, 1; Salka: TOČIK 1964b, Taf. 10, 7), bár a bütyökkiképzése kevésbé hangsúlyos. Hegyfalú késő bronzkoriként értelmezett épületéből hegyesebb bütykökkel ellátott párhuzama származik (KÁROLYI 1979–80, 138, 4. kép 6, V. t. 6–7). Hasonló, alacsonyabb darabok főként az Alföldről, a halomsíros kultúra köréből ismeretek (Egyek-Szőlőhegy: KOVÁCS 1966, 2. kép 6, 7. kép 10; Domaszék-Böröcsök-tanya: 1a, típus: SÁNTA 2011, Tipológiai táblázat; 48. ábra 2; Nagyszéksós-Oltványi-tanya (Mórahalm): SÁNTA 2011, 9. ábra 1; Szeged-Kiskundorozsma-Atok-tanya: SÁNTA 2011,

10. ábra 2; Ruzsa-Honvéd-iskola: SÁNTA 2011, 13. ábra 2). Ugyanebben a gödörben került elő egy valószínűleg kettős kónikus kis bögre oldaltöredéke, a hastörésén apró kis bütyökkel, amely a feltételezhető beállítás alapján ugyancsak kissé lefelé lóg (9. kép 4).

A perem alól induló fülű, erősen ívelt nyakú korsó (9. kép 10) párhuzamát az Aunjetitz és Věteřov jellegzetességeket mutató, gyerektemetkezést tartalmazó, jetzelsdorfi gödörben találtam (BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 2006, 182, Abb. 5, 13, 14; LAUERMANN 2003, Abb. 71, 15). A perem alól induló fül harangedényes előzmények nyomán a Gáta-Wieselburg-kultúrára is jellemző (BENINGER ET AL. 1930, Abb. 24, Abb. 26, Abb. 27; BÓNA 1975, Taf. 279, 4; LEEB 1987, Abb. 3, B1–3).

Talpas kehely

Különleges edény származik a 8450. str. számú gödörből: egy fordított csonkakúpos, bekarcolt, inkusztált, hálómintás felső részű, ívelt, törött talpú kis kehely (10. kép 4–5). A darab az osztrák terminológiában „Steckdose”-nak nevezett típusba tartozik (LEE 1987, 257, Abb. 4/K 5; NEUGEBAUER 1994, Abb. 25, 28; LAUERMANN ET AL. 2001, 128, Taf. 38, 11; LAUERMANN 2003, 596, Abb. 53, 53, Abb. 172, 21). Ausztriában két példány származik az Aunjetitz- és Věteřov-kultúra átmenetére keltezhető telepekről (Michelberg bei Stockerau/Haselbach 3: LAUERMANN ET AL. 2001, 128, Taf. 38, 11; LAUERMANN 2003, 596, Abb. 53, 53; Waidendorf-Buhberg: HAHNEL 1988, 63, Taf. 92, 1; LAUERMANN 2003, Abb. 172, 21); egy díszítetlen darab pedig a klasszikus Aunjetitz-kultúra, egyelőre csak előzetes közleményből ismert különleges telepobjektumából (Maissau: SCHMITSBERGER 2010, 136, Abb. 26, 2). A Věteřov-kultúra gödréből Fels am Wagram, Leithen lelőhelyen 1961-ben került elő egy pontokkal kitöltött inkusztált háromszögekkel díszített, lábacska-kon álló példány, és talán egy letörött talpú darabja (HAHNEL 1988, 63; LAUERMANN 2003, Abb. 28, 49). A Gáta-Wieselburg-kultúra Hainburg-teichtali temetőjében szélesebb talpú, kis füles kehely származik egy poncolt aranylemezzel egy sírból (RUTTKAY 1973, T. 7, 2, T. 8, 6–7; RUTTKAY 1988–89, Abb. 1, 4, Abb. 2, 6; LEEB 1987, 257, Abb. 4/K 5; NEUGEBAUER 1994, Abb. 25, 28).

Morvaországban a Věteřov-kultúra telepeinek jellemző edénytípusa (PODBORSKÝ ET AL. 1993, Taf. 166, 23; Tovačov: TIHELKA 1960, 131, Obr. 17, 5; Rymice: TIHELKA 1960, Obr. 20, 5; Věteřov: TIHELKA 1960, Obr. 24, 11; Hodonice: STUHLÍKOVÁ 1988, Obr. 5, 6; Velké Pavlovice: STUHLÍKOVÁ 1987, T 2/8).

A klasszikus Aunjetitz-kultúra egy csehországi sírjában fordul elő hasonló, fordított csonkakúpos

testű, alacsonyabb talpú, kissé eltérő mintájú, fogóbütykös edény (Malé Čičovice: STOCKÝ 1928, Pl. 12, 3; MOUCHA 1963, Abb. 15; BARTELHEIM 1998, 37, Taf. 43, M 1.2, Karte 36). A késő Aunjetitz-kultúrában Csehország és Kelet-Németország területén déli, morvaországi hatásra terjedhetett el (Dubeček: HNÍZDOVÁ 1954, Abb. 10, Hosty: BENEŠ 1986, 72, Fig. 1, 10, 11, 13; Sittichenbach: MÜLLER 1982, 107, 113, Abb. 4, 1, Taf. 4, 1; ZICH 1996, 182, 646, Karte 74, Beilage 8). E nyugatabbi területen a négy lábú darabok gyakoribbak (Hühnerberg bei Teplice: PLEINEROVÁ 1966, Abb. 49, 2; Bad Frankenhausen, Lodersleben: MÜLLER 1982, 107, 113; Abb. 4, 2, Taf. 4, 2).

Szlovákia területén a Magyarád-kultúra fontos erődített telepén, Nitriansky Hrádokon talpas (TOČIK 1964a, Obr. 19, 1–3; TOČIK 1978–81, 101, 208, G8, Taf. CLXVII, 28) és talp nélküli (TOČIK 1978–81, Taf. LXXIV, 21) változatok is előkerültek. A mészbetetes kerámia kultúrája szlovákiai temetkezéseiben hasonló, cilindrikus, többnyire talp nélküli edények fordulnak elő, amelyek a „Steckdose”-ból származtathatók (Malá nad Hronom/Kicsind: OŽDANI 1993, 104–105; OŽDANI 1994, 28; FURMÁNEK ET AL. 1999, Abb. 14, 8; Iža/Izsa: DUŠEK 1969, Taf. XII, 10). Chl’aba egyik sírjában egy csonkakúpos testű, magasabb talpú magyarádi kehelyt találtak, pontkörös, mészbetetes mintával (VELIAČIK 1972, Obr. 8, 8; KISS 2000, 22, 5. t. 3).

A ménfőcsanaki darab azonban az észak-ausztriai (LAUERMANN ET AL. 2001, 128, Taf. 38, 11), ill. cseh- és morvaországi (STOCKÝ 1928, Pl. 12, 3; MOUCHA 1963, Abb. 15; BARTELHEIM 1998, 37, Taf. 43, M 1.2, Karte 36; TIHELKA 1960, Obr. 24, 11) korai Věteřov-kultúra időszakára keltezhető, keskenyebb talpú darabokra hasonlít, így az eredeti forma egyik legkeletebbi előfordulása lehet.

Az edénytípus lelőhelyeinek katalógusa szakirodalmi adatok alapján (11. kép):

1. Bad Frankenhausen (Németország): Aunjetitz-kultúra, áldozati lelet (MÜLLER 1982, 113, Taf. 4, 2; LAUERMANN 2003, 596)
2. Chl’aba/Helemba (Szlovákia): mészbetetes kerámia kultúrája, sír (VELIAČIK 1972, Obr. 8, 8; KISS 2000, 22, 5. t. 3)
3. Prága-Dubeček (Csehország): Aunjetitz-kultúra, telep (HNÍZDOVÁ 1954, Abb. 10; LAUERMANN 2003, 596)
4. Fels am Wagram, Leithen (Ausztria): Aunjetitz-kultúra, telep (HAHNEL 1988, 63; LAUERMANN 2003, Abb. 28, 49)
5. Győr-Ménfőcsanak-Széles-földek (Magyarország): mészbetetes kerámia kultúrája(?), telep.
6. Hainburg-Teichtal (Ausztria): Gáta-Wieselburg kultúra, sír (RUTTKAY 1973, 42; T. 7, 2; RUTTKAY 1988–89, Abb.

- 1, 4; Abb. 2, 6; LEEB 1987, 257, Abb 4/K 5; NEUGEBAUER 1994, Abb. 25, 28)
7. Hodonice (Csehország): Věteřov-kultúra, telep (STUCHLÍKOVÁ 1987, Obr. 2, 9; STUCHLÍKOVÁ 1988, Obr. 5, 6; LAUERMANN 2003, 596)
8. Hosty (Csehország): Aunjetitz-kultúra, telep (BENEŠ 1986, 72, Fig. 1, 10–11, 13; LAUERMANN 2003, 596)
9. Hühnerberg bei Teplice (Csehország): Aunjetitz-kultúra, telep (PLEINEROVÁ 1966, Abb. 49, 2)
10. Iža/Izsa (Szlovákia): mészbetétes kerámia kultúrája, sír (DUŠEK 1969, Taf. XII, 10)
11. Koberice (Csehország): Věteřov-kultúra, telep (TIHELKA 1960, 62)
12. Křepice (Csehország): Věteřov-kultúra, telep (TIHELKA 1960, 60)
13. Lobodice (Csehország): Věteřov-kultúra, telep (TIHELKA 1960, 60)
14. Lodersleben (Németország): Aunjetitz-kultúra, sír (?) (MÜLLER 1982, 113, Abb. 4, 2; LAUERMANN 2003, 596)
15. Maissau (Ausztria): Aunjetitz-kultúra, telep (SCHMITZBERGER 2010, 136, Abb. 26, 2)
16. Malá nad Hronom/Kicsind (Szlovákia): mészbetétes kerámia kultúrája, sír (OŽDANI 1993, 104–105; OŽDANI 1994, 28; FURMÁNEK ET AL. 1999, Abb. 14, 8)
17. Malé Čičovice (Csehország): Aunjetitz-kultúra, sír (STOCKÝ 1928, Pl. 12, 3; MOUCHA 1963, Abb. 15; BARTELHEIM 1998, 37, Taf. 43, M 1.2; Karte 36)
18. Michelberg bei Stockerau/Haselbach (Ausztria): Věteřov-kultúra, telep (LAUERMANN ET AL. 2001, 128, Taf. 38, 11; LAUERMANN 2003, Abb. 53/53)
19. Nitriansky Hrádok/Kisvárad (Szlovákia): Magyarád-kultúra, telep (TOČIK 1964, Obr. 19, 1–3; TOČIK 1978–81, Taf. CLXVII, 28)
20. Rymice (Csehország): Věteřov-kultúra, telep (TIHELKA 1960, Obr. 20, 5)
21. Sittichenbach (Németország): Aunjetitz-kultúra, sír (MÜLLER 1982, 113, Abb. 4, 1, Taf. 4, 1; LAUERMANN 2003, 596)
22. Tovačov (Csehország): Věteřov-kultúra, telep (TIHELKA 1960, 60, 131, Obr. 17, 5; PODBORSKÝ ET AL. 1993, 269, 166)
23. Velké Pavlovice (Csehország): Věteřov-kultúra, telep (STUCHLÍKOVÁ 1987, Tab. II, 8; HAHNEL 1988, 63)
24. Věteřov (Csehország): Věteřov-kultúra, telep (TIHELKA 1960, 60, Obr. 24, 11)
25. Waidendorf-Buhuberg (Ausztria): Věteřov-kultúra, telep (HAHNEL 1988, 63–64, Taf. 92, 1; LAUERMANN 2003, Abb. 172, 21)
26. Znojmo (Csehország): Věteřov-kultúra, telep (TIHELKA 1960, 60)

A „Steckdose” típusú edényeket a 20. század elején a Románia és Bulgária területén elterjedt Boian A kultúra hasonló talpas kehely-formájából eredeztették (Jozef Schráníl: SCHRÁNIL 1921, 87,

Obr. 16), valamint a lengyeli kultúra butmir edényeivel hozták összefüggésbe. Azonban az eneolitikus, ill. rézkori kultúrák és az Aunjetitz művelődés jelentős időbeli különbségére már a második világháború előtt felhívták a figyelmet (DUMITRESCU 1936, 145–149), így ez az eredeztetés régóta nem elfogadott (LAUERMANN 2003, 596). Újabb elméletek szerint a Vučedol-kultúra Laibach csoportjának díszített talpas tálaiból származtatható, és került a Gáta-Wieselburg-kultúra formakincsébe. Ruttkay Erzsébet elterjedésüket Ausztriában a Vučedol kör belső díszes talpas tálaival együtt vizsgálta (RUTTKAY 1973, 46–47, Karte 1, T. 8, 6–7). A kutatás kezdetől kultikus edényként értelmezik őket, amelyeket talán egy lyukas állványba helyeztek a tűz fölé (DUMITRESCU 1936, 150). Áttekintésem alapján a törzsterületnek számító morvaországi, észak-ausztriai területen, a Magyarád-Věteřov-kultúrkörben kizárólag telepeken kerültek elő példányai, míg ezen kívüli variánsai főként sírletekben gyakoriak az RB A2 időszakban.

Tálak

Egy jelenségből (a 6541. str. számú gödör) került elő két gömbszelet alakú tál töredék (5. kép 4, 6). Vízsztintesen levágott peremű, gömbszelet alakú tálakat helyeztek a ménfőcsanaki 10695. str. számú, csontváz, számos Aunjetitz párhuzamot mutató sírba is (MELIS IN PRINT). A gömbszelet alakú tál típus időnként megvastagított, vagy bütykökkel ellátott peremmel gyakran fordul elő az Aunjetitz-kultúra délnyugati peremterületén lévő szlovákiai, ún. „Hurbanovo-típusú” temetőben (DUŠEK 1969, 17–19, 22, 25, 30–31, Taf. III, 16, Taf. IV, 11, Taf. V, 5, Taf. VII, 6, Taf. VIII, 1, Taf. X, 8; TOČIK 1979, Taf. 66, 7, Taf. 67, 14, 17; BÁTORA 2000, 383), valamint Morvaországban a klasszikus Aunjetitz-kultúrától a Věteřov-kultúra időszaikáig elterjedt (STUCHLÍK 1992, Abb. 13, 2; PODBORSKÝ ET AL. 1993, 254, 269, Obr. 157, 12, Obr. 167, 9; NEUGEBAUER 1994, Abb. 55a, 15, Abb. 55b, 12, Abb. 62b, 9).

Az 5. kép 4. ábráján látható, vízszintes bütykös peremű változathoz hasonló tálakat a környező országokból az egy kultúrkomplexumot alkotó Věteřov-kultúra, ill. Aunjetitz-Věteřov átmeneti fázis (Budkovice: ONDRÁČEK–STUCHLÍKOVÁ 1982, Tab. 34, 25–26; STUCHLÍKOVÁ 1990, Obr. 8, 3; Borotice: STUCHLÍK 2006, 255, Obr. 41, 12, Obr. 146; Grossweikersdorf: NEUGEBAUER 1975, Taf. 29, 1, Taf. 30, 19; Jetzelsdorf: LAUERMANN 2003, 148–152, Abb. 71, 6, 10, 31, 55), a Böhheimkirchen-csoport (Böhheimkirchen: NEUGEBAUER 1977, Abb. 8, E 38, Taf. 19, 4, Taf. 22, 4, Taf. 39, 6, Taf. 68, 6–7), valamint Magyarád-kultúra (Veselé: TOČIK

1964a, Obr. 11, D1) telepeiről egyaránt ismerjük. A bütyöknél perem alatt átfürt (Jelšovce: BÁTORA 2000, Taf. 5, 4), és füles variáns (pl. Jetzelsdorf: LAUERMANN 2003, 148–152; Abb. 71, 6, 10, 31, 55) is elterjedt, a ménfőcsanaki darab esetében elképzelhető a fül megléte. Magyarországi párhuzamát az erős Aunjetitz, ill. Věteřov kapcsolatokat mutató sárvári telepen találtam meg (BÉKEI 2007, 46, 31. t. 11, 36. t. 47). Behúzott, peremén bütykös tál került elő a RB A2/ B1 fordulójára keltezhető vépi gödörkomplexumból (ILON–NAGY 2013, 300, Abb. 4, 1). E tál típus Morvaországban és Csehországban már az idősebb Aunjetitz-kultúrában megjelenik, itt datáló értéke alacsonynak tekinthető (BARTELHEIM 1998, Taf. 43, M4.1, M5.1; LORENCOVÁ ET AL. 1987, Obr. 13b, 2; STUCHLÍK 2006, 255).

A 4. kép 6. ábrájának „T” alakú tálperemét általában a Věteřov-kultúra jellegzetességének tartják a vizsgált időszakban (LAUERMANN ET AL. 2001, 128; Grossweikersdorf: NEUGEBAUER 1975, Taf. 13, 4, 7, 8; Cezavy bei Blučina: STUCHLÍK 1992, Abb. 12, 3), ugyanakkor már az Aunjetitz-Věteřov átmeneti fázisú telepeken megjelent (Michelberg: LAUERMANN ET AL. 2001, 128; Taf. 35, 12, Taf. 40, 1; Sárvár: BÉKEI 2007, 46, 24. t. 4, 36. t. 51). A befelé megvastagított peremű tálak gyakoriak a morvaországi Věteřov telepeken is a korai időszaktól kezdve (Budkovice: ONDRÁČEK–STUCHLÍKOVÁ 1982, Tab. 7, 16–18, Tab. 34, 15, 20, 23, Tab. 55, 3, 5; ONDRÁČEK–STUCHLÍKOVÁ 1988, 33, Obr. 6, 2; STUCHLÍKOVÁ 1990, Obr. 8, 2).

Urna formájú edények

Két jelenségből (7593, 7639. str. számú gödör) kerültek elő egyértelműen éles válltörésű, vállon ülő bütykökkel, hasán karcolt díszítéssel ellátott urna formájú edényhez tartozó töredékek (7. kép 3–4, 8. kép 3–4). A 7593. str. számú gödörből származó oldaltörések (7. kép 3–4) hiányzó peremformájától függően a morvaországi korai és klasszikus Aunjetitz urnaforma (PODBORSKÝ ET AL. 1993, Taf. 156, 22, Taf. 157, 29; NEUGEBAUER 1994, Abb. 55a, 22, Abb. 55b, 29), esetleg a csehországi Aunjetitz-kultúra tipológiájában H2.2 típusú „Steilhalsgefäß” (BARTELHEIM 1998, 29, Taf. 41, H2.2, Karte 23, Karte 106) leszármazottja lehet. Ausztriában nagyon hasonló profilú és mintájú edények ismertek a Morva folyó közeléből temetkezésekből (Kleinhadersdorf: LAUERMANN 2003, 159, Abb. 74, 3) és telepekről egyaránt (Stillfried an der March: LAUERMANN 2003, 333, Abb. 13). Morvaországban a késő Aunjetitz és korai Věteřov lelőhelyekre jellemző ez az edényforma (Hodonice: STUCHLÍKOVÁ 1987, Obr. 1, 1; BENKOVSKY–PIVOVAROVÁ 2006, Abb. 4, 9; Budkovice: ONDRÁČEK–STUCHLÍKOVÁ 1982, Tab. 11, 9, Tab. 13,

7; Šatov: TIHELKA 1960, Obr. 30, 6). A sárvári telep egyik töredéke is ehhez az urna változathoz tartozik (BÉKEI 2007, 38, 20. t. 1). Ugyanakkor talán nem véletlen a formai hasonlóság a mészbetétes kerámia kultúrájának egyik, Esztergom környékén elterjedt (TORMA 1996, 5. t. 4, 11; CSEH 1999, 2. t. 4) és a mosonszentmiklósi temetőben is előforduló urnatípusával (UZSOKI 1963, 5. t. 6–7, 6. t. 3–4).

A klasszikus Aunjetitz urnatípus (PODBORSKÝ ET AL. 1993, Taf. 157, 29; NEUGEBAUER 1994, Abb. 55b, 29) széles hasú, erősen kihajló peremű változata lehet a 7639. str. számú gödörből előkerült, csaknem teljes egészében rekonstruálható edény (8. kép 3–4). Hasonló, erősen kihajló peremű, éles válltörésű, csonkakúpos aljú, urnaformájú edények az Aunjetitz-kultúra kései és a Věteřov-kultúra korai fázisából, Ausztria területéről a Dunától északra és Morvaországból ismertek (Hodonice: BENKOVSKY–PIVOVAROVÁ 2006, Abb. 4, 5; Mušov: PODBORSKÝ ET AL. 1993, Obr. 154, 2; Michelberg: LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 45, 2–3; Schleimbach: RETTENBACHER 2004, Taf. 24, 7). A sárvári telepről származó párhuzamok profilja kissé megtörtebb, peremük kevésbé kihajló (BÉKEI 2007, 39, 20. t. 2, 27. t. 6, 36. t. 2). A Magyarád-kultúrában is van példa széles, csonkakúpos alsó részű, de díszítetlen, egyenesen álló peremű urnaformára (Nitriansky Hrádok: TOČIK 1978–81, Taf. CLXXIV, 22), valamint ehhez hasonlóra a Věteřov-kultúra budkovicei telepéről, amelyet az Aunjetitz-kultúrából eredeztettek (ONDRÁČEK–STUCHLÍKOVÁ 1982, Tab. 37, 6; ONDRÁČEK–STUCHLÍKOVÁ 1988, 33, Obr. 7, 7). A 7639. str. számú gödörből származó további nagy méretű edénytöredék (9. kép 3) csonkakúpos nyakú, enyhén kihajló peremű urnához (BARTELHEIM 1998, Taf. 41, H2.3; BÉKEI 2007, 36. t. 3–4) tartozhat. A sárvári telephez hasonlóan (BÉKEI 2007, 38–42, 36. t. 1–4.) az Aunjetitz-Věteřov átmeneti fázis látványos darabjai a 7593, 7639. str. számú telepjelenségek urna formájú edényei.

A 7455. str. számú gödörből előkerült kihajló peremű, tölcseres nyakú, többé-kevésbé gömbös hasú, a has középvezetékén ülő széles szalagfüles, urna formájú edények kisebb töredékei (6. kép 6–7, 10–11) viszont, a kora bronzkor 3. periódusától a késő bronzkor elejéig a Dunántúlon, a kisapostagi (pl. MOZSOLICS 1942, 11, II. t. 29; TORMA 1972, 18, 11. kép 1, 2, 4; VICZE 2011, 74–75) és mészbetétes kerámia kultúrájában (pl. MITHAY 1941, 8, V. t. 6; BONA 1975, 207, 211, Taf. 204, 7; KISS 2009, 2. kép, Uh1–4, 3. kép, Uh1–4; KISS 2012a, Fig. 6, Ub, 11, Ub1, 15, Ub1, Ub2, Ub3) általánosan elterjedt edénytípushoz tartoznak. A ménfőcsanaki középső bronzkori telep anyagában is majdnem mindegyik

középső bronzkori jelenségben előkerültek a formához tartozó darabok.

Fazekak, tárolóedények

A hangsúlyozott válltörés azonban nem az urna formájú edények kizárólagos tulajdonsága, gyakori az Aunjetitz-kultúra délnyugati csoportjában és Věteřov-kultúra kisebb-nagyobb fazekai esetében is (NEUGEBAUER 1977, Abb. 5, B 1–2, Abb. 6, C 1, 12–13, Abb. 7, D 3, 6, 7; NEUGEBAUER 1994, Abb. 67, B 9–10, C 11–14, Abb. 68, 4, 6; PODBORSKÝ ET AL. 1993, Taf. 157, 16, 24–25, 27, 29, Taf. 166, 16, 20, 22, 26–27; LAUERMANN 2003, Abb. 28, 35, 62; BÉKEI 2007, 15. t. 1, 3, 36. t. 6).

A 6541. és 7455. str. számú jelenségekben talált, díszített oldaltörödékek (5. kép 3, 6. kép 4) egyik fontos jellemzője hangsúlyos válltörésük, méretük és formájuk alapján esetleg miniatűr urnák részei is lehetnek (BÉKEI 2007, 40, 33. t. 5, 36. t. 5). Valószínűbb azonban, hogy élesen profilált, hasas fazekakhoz tartozhattak, amelynek párhuzamai Morvaország (PODBORSKÝ ET AL. 1993, Taf. 156, 16–17, 20) és Ausztria (Roggendorf 4: LAUERMANN 2003, Abb. 136, 25; Bullendorf 1: LAUERMANN 2003, Abb. 6, 7; Fels am Wagram 2: LAUERMANN 2003, Abb. 29, 8; Maissau 1449. obj.: SCHMITSBERGER 2010, Abb. 25, 2) területéről a klasszikus Aunjetitz-kultúra leletegyütteseiből ismertek. Az Aunjetitz-Věteřov átmeneti fázisra keltezhető ausztriai telepek anyagában a 7455. str. számú gödörből származó darab (6. kép 4) jó formai és díszítésbeli analógiái találhatóak (Waidendorf-Buhuberg: HAHNEL 1988, Taf. 47, 1; Michelberg: LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 46, 2).

Szlovákiában az Aunjetitz-Gáta kevert csoporttól (Vel'ky Grob: CHROPOVSKÝ 1960, Taf. VIII, 1) a klasszikus magyarai időszakig elterjedtek a hasas, profilált fazék formai variánsai (Nitriansky Hrádok: TOČIK 1978–81, Taf. CLXXX, 7, 10; Jelšovce: BĀTORA 2000, 386–388, Abb. 631, 69 A1, Taf. 9, 6, Taf. 22, 13). Kiemelkedően gyakoriak a „Hurbanovo-típusúnak” nevezett temetőkből: a csanaki darabok pontosabb analógiái ismertek erről a viszonylag közeli területről (Nesvady: DUŠEK 1969, Taf. III, 5, 10, 14, Taf. IV, 1, 6, Taf. V, 1–2, 11, Taf. VI, 1, Taf. VII, 3, Taf. VIII, 2, Taf. IX, 11; Bajč: TOČIK 1979, Taf. 96, 9; Matúškovo: TOČIK 1979, Taf. 69, 2). A tokodi csoport és mészbetétes kerámia kultúrája nyergesújfalui temetőjében is került elő néhány Aunjetitz típusú hasas fazék (TORMA 1980–81, 64–65, Taf. 2, 7, Taf. 3, 3; TORMA 1996, 45, 2. t. 9).

Magyarország területéről és Ménfőcsanakról elsősorban a halomsíros kultúra leletegyütteseiből származnak vízszintes fülű tárolóedények, fazekak (Ménfőcsanak-Széles-földek: 7421., 7480. str. szá-

mú gödrök; ILON 1998–99, 1. t. 6, 3. t. 7, 4. t. 2, 6. t. 2.). A 7455. str. számú gödörben előkerült darabnak (6. kép 3) azonban pontos analógiái ismertek Alsó-Ausztriából az RB A2 időszakra keltezhető telepekről (Michelberg: LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 44, 7; Unterhautzental: LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 13, 5; Schleimbach: RETTENBACHER 2004, Taf. 24, 10). További díszítetlen párhuzamok Unterhautzental, Grossweikersdorf és Waidendorf-Buhuberg anyagából származnak (HAHNEL 1988, Taf. 22, 2; LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 7, 11; LAUERMANN 2003, 100, 1888/13). A vízszintes fülkiképzésnek Aunjetitz előzményei vannak (ILON 2012, 33, 92. j.). A kora- és középső Aunjetitz átmenetétől (Moucha 2–3. periódusa) megjelentek a vízszintes fülű poharak a Prága környéki temetőkből (MOUCHA 1963, Abb. 11, 36, Abb. 12, 5, Abb. 13, 1, 4–5, 10), amelyek az Aunjetitz kultúra klasszikus utáni fázisát és a Věteřov-kultúrát is megérik Morvaország területén (STUHLÍK 1992, Abb. 2, 5, 10, Abb. 14, 2). A csehországi Aunjetitz-kultúra tipológiája alapján széles szájú fazekakon és tálakon a leggyakoribb a fülnek ez a fajta megoldása (BARTELHEIM 1998, 32–34, Taf. 41, K1.2, Taf. 42, K2.2, L1.2, Karte 27–29, Karte 109), de előfordul tárolóedényeken is (STOCKY 1928, Pl. 16, 7). Ausztriában, a Böhheimkirchen-csoport anyagában ugyancsak tálakon és csészéken jellemző a vízszintes fül (NEUGEBAUER 1977, Taf. 18, 6, Taf. 24, 4, Taf. 42, 2, Taf. 52, 1). Magyarország területén, Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza Věteřov-kultúrához kapcsolható leletanyagában került elő durvább kidolgozású tárolóedény, vállán ülő vízszintes füllel (KVASSAY ET AL. 2004, 128, 12. kép 1–2). A ménfőcsanaki példány azonban az ausztriai késő Aunjetitz, korai Věteřov jellegű telepekről ismert fazekakhoz áll közel.

A 7455. str. számú gödörből előkerült nagy méretű, egyenesen levágott peremű, valószínűleg tárolóedény töredékének (6. kép 7) jó párhuzamát a sárvári középső bronzkori telep anyagában találtam (BÉKEI 2007, 43, 14. t. 3, 36. t. 19).

Díszítések

Bemélyített díszítések

Különösen az éles hastörésű urna formájú edényekre jellemző a finom bekarcolt díszítés, helyenként mészbetétes nyomaival (7. kép 3–4, 8. kép 3–4) a sárvári telephez hasonlóan (BÉKEI 2007, 40, 50, 36. t. 1–4).

A 7639. str. számú gödörből előkerült urna formájú edény erősen kihajló peremén látható, bekarcolt zeg-zug minta (8. kép 4) Michelberg (LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 31, 4, Taf. 32, 11, Taf. 33, 12, Taf. 43,

8, Taf. 46, 2), Waidendorf-Buhuberg (HAHNEL 1988, Taf. 20, 7, Taf. 21, 1, Taf. 69, 3, Taf. 102, 6, Taf. 106, 9), és morvaországi (Dolní Kounice: TIHELKA 1960, Abb. 41, 2; Budkovice: STUHLÍKOVÁ 1989, Obr. 13, 4) lelőhelyek korai Věteřov anyagában gyakori szabályos és szabálytalanabb változatban, de megtalálható Sárváron is (BÉKEI 2007, 13. t. 1, 2).

A vállon körbefutó, edény hasára lecsüngő, bekarcolt minták jellemzőek az Aunjetitz-kultúra urnáin, csuprain és korsóin (PODBORSKÝ ET AL. 1993, Taf. 156, 21, Taf. 157, 16; NEUGEBAUER 1994, Abb. 55a, 21, Abb. 55b, 16), nem kizárólag bütyök alatt elhelyezve (Bernhardstal: NEUGEBAUER 1994, Abb. 58, 28, 32; LAUERMANN 2003, Abb. 5, 6; Röschtitz: LAUERMANN 2003, Abb. 132, 5). Hasonló minták a korai időszaktól lakott Věteřov telepeken is gyakoriak (Waidendorf-Buhuberg: HAHNEL 1988, Taf. 52, 1, Taf. 69, 18, Taf. 83, 3–4, Taf. 92, 11; Budkovice: STUHLÍKOVÁ 1990, Obr. 5, 15; Stillfried-Auhagen: LAUERMANN 2003, Abb. 153, 5, 36). A 7593. str. számú gödörből előkerült urna bekarcolt, vállon körbefutó zeg-zug és vonal mintájának (7. kép 3–4) jó párhuzamai Sárvárról (BÉKEI 2007, 39, 15. t. 2, 27. t. 1, 36. t. 3), és az ausztriai Aunjetitz-Věteřov átmeneti fázisú telepekről ismertek (Waidendorf-Buhuberg: HAHNEL 1988, Taf. 83, 2; Stillfried-Auhagen: LAUERMANN 2003, Abb. 153, 13; Haselbach-Michelberg: LAUERMANN 2003, Abb. 53, 46).

A 7639. str. számú gödör urnaforma edényen a bütyök mellett lévő inkasztált kör minta (8. kép 3) pontos analógiája Ausztriában például Michelberg (LAUERMANN ET AL. 2001, 128, Taf. 31, 6, Taf. 37, 6), Waidendorf-Buhuberg (HAHNEL 1988, Taf. 31, 5) és Böhheimkirchen (NEUGEBAUER 1977, Abb. 13, K 5) lelőhelyén fordul elő. Morvaországban a Věteřov-kultúra névadó lelőhelyéről és Budkovicéről ismert (TIHELKA 1960, Abb. 41, 7; STUHLÍKOVÁ 1990, Obr. 6, 17, Obr. 7, 16). Ebbe a sorba illeszkedik a Nitriansky Hrádokról publikált oldaltörödékek (TOČIK 1978–81, Taf. CXL, 25), míg a Nesvady 45. sírjából előkerült, vállán pontkörrel, hasán bekarcolt vonalköteggel díszített egyfűlű fazék valamivel korábbra keltezhető (DUŠEK 1969, 19, Taf. V, 1). Az inkasztált pontkör minta a késő kispostagi – korai mészbetétes fázistól (KISS 2012a, Fig. 5) a mészbetétes kerámiaja kultúrájában, főként a fiatalabb fázisban más díszítőelemekkel kombinálva gyakori (pl. UZSOKI 1963, 1. t. 2–8, 2. t. 3–5, 3. t. 1–2, 4–6, 8, 5. t. 3–4, 11, 10. t. 2, 6–7, 9, 11. t. 3, 5, 7, 12. t. 6–12, 13. t. 5–12, 15. t. 4, 6–7, 16. t. 1, 4–6, 17. t. 1–2, 5, 19. t. 1–20, 20. t. 1–7; BÓNA 1975, Taf. 206, 3, 6, 11–12, Taf. 209, 7, Taf. 218, 7, 12–19, Taf. 219, 3–8, 15–17; KISS 2009, 2. kép 2, T4, 3. kép 1, Bt1, 2,

Uh1–6, B1–4, BK1–4, Bt1–3, Csf; KISS 2012a, Pl. 20, 3–7, Pl. 26, 1, 5–12, Pl. 27, 2–3, Pl. 33, 1–6, Pl. 42, 9–10, 17–18, Pl. 43, 3–7; 9–10; 44–46, Pl. 49).

A bekarcolt vonalak mészbetétes kitöltése a klasszikus Aunjetitz-kultúrában is megjelent (TIHELKA 1953, Obr. 5; BÉKEI 2007, 60). A ménfőcsanaki vizsgált anyag több edényén (5. kép 3, 7. kép 3–4, 8. kép 3–4) látható bekarcolt zeg-zug minta gyakori az Aunjetitz-kultúra klasszikus és kései bögréin (NEUGEBAUER 1975, Taf. 16, 8–9; NEUGEBAUER 1994, Abb. 56, 1; TIHELKA 1953, 324, Obr. 5; ONDRÁČEK 1962, Obr. 48, 11), a korai és klasszikus Věteřov-kultúrában többféle edényformán jellemző (Hodonice: STUHLÍKOVÁ 1987, Obr. 1, 1; Waidendorf-Buhuberg: HAHNEL 1988, Taf. 20, 2, Taf. 83, 1–2; Stillfried-Auhagen: LAUERMANN 2003, Abb. 153, 13). A 7455. str. számú gödörből előkerült fazék oldaltörödéken (6. kép 4) látható a hullám és zeg-zug vonal közti „átmenetet” jelentő „rojtyszerű” mintára számos párhuzamot találunk a késő Aunjetitz, korai Věteřov telepek anyagában (Hodonice: BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 2006, Abb. 4, 9; Oberschoderlee: LAUERMANN 2003, Abb. 108, 11–12, 16, 22, 25, 30; Michelberg: LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 33, 12, Taf. 39, 4, Taf. 46, 2, Taf. 47, 1; Stillfried-Auhagen: LAUERMANN 2003, Abb. 153, 3; Waidendorf-Buhuberg: HAHNEL 1988, Taf. 21, 1, Taf. 47, 1; Grossweikersdorf: NEUGEBAUER 1975, Taf. 17, 2). Hasonló kidolgozású a sárvári telep egyik urnájának díszítése is (BÉKEI 2007, 40, 33. t. 1a–b).

A 6541. str. számú gödör fazék oldaltörödéken látható függőleges bekarcolt vonalak közt elhelyezkedő pontsor mintára (5. kép 3) Nesvady több sírjából, hasonló típusú edényeken van példa (DUŠEK 1969, 17–18, 25, Taf. IV, 1, Taf. VIII, 2). A korai és klasszikus Aunjetitz-kultúra időszakára keltezhető, a schleimbachi telep bekarcolt vonalak közt, dupla pontsorról díszített töredéke (RETENBACHER 2004, Taf. 28, 1–2). A késő Aunjetitz időszakban azonban általánosabb a függőleges zeg-zug minta és vonalkötegek közt elhelyezett pontsor kompozíciója (NEUGEBAUER 1975, Taf. 20, 9; LAUERMANN ET AL. 2001, 127). A pontsor-minta ugyanakkor a Magyarád (Veselé: TOČIK 1964a, Obr. 23, 12) és Věteřov-kultúra (TIHELKA 1960, Obr. 41, 8; LAUERMANN ET AL. 2001, 127, Taf. 48, 10–11, 13) jellegzetessége is.

A 8450. str. számú gödörből származó kis kehely hálómintás, mészbetéttel kitöltött díszítése (10. kép 4–5) az edénytípus általános jellemzője (Malé Čičovice: STOCKY 1928, Pl. 12, 3; Hainburg-Teichtal: RUTTKAY 1973, 42, T. 7, 2; Michelberg bei Stockerau/Haselbach 3.: LAUERMANN ET AL. 2001, 128, Taf. 38, 11; Nitriansky Hrádok/Kisvárad: TOČIK

1964a, Obr. 19, 2; Rymice: TIHELKA 1960, Obr. 20, 5; Tovačov: TIHELKA 1960, 60, 131, Obr. 17, 5; Velké Pavlovice: STUHLÍKOVÁ 1987, Tab. II, 8; Věteřov: TIHELKA 1960, 60, Obr. 24, 1.). Hasonló díszítés látható egy Waidendorf-buhubergi hengeres nyakú, gömbös hasú edény alsó részén is (HAHNEL 1988, Taf. 85, 8). A talpas kelyheket ezen kívül gyakran díszítették a Věteřov-kultúrában általános pontszerű bebökődésekkel háromszög vagy négyszög alakban (Dubeček: HNÍZDOVÁ 1954, Abb. 10; Fels am Wagram, Leithen: LAUERMANN 2003, Abb. 28, 49; Hodonice: STUHLÍKOVÁ 1988, Obr. 5, 6; Nitriansky Hrádok/Kisvárad: TOČIK 1964a, Obr. 19, 3). Ez utóbbi díszítéstípus nem fordult elő más edényformákon sem a feldolgozott ménfőcsanaki, bronzkori leletanyagban.

A 7639. str. számú gödörből előkerült egyik töredék vállán látható háromszög alakú bevagdosások (9. kép 6) párhuzamát ugyancsak Michelberg (LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 37, 18) és Waidendorf-Buhuberg (HAHNEL 1988, Taf. 28, 3) anyagában találhatjuk meg. Téglalap alakú benyomkodások több budkovicei edény vállán láthatóak (STUHLÍKOVÁ 1990, Obr. 7, 20, Obr. 9, 16). Egy sárvári és egy hegyfalui válltöredéken kis, hosszúkas benyomkodásokból álló sorra van példa (KÁROLYI 1979–80, VI. t. 8; BÉKEI 2007, 11. t. 7)

Egy tekerceselt pálcikás technikával kialakított mészbetétagyas, kis bögre nyaktöredéke (9. kép 7) került elő a 7639. str. számú gödörből. A többszörös, széles sávok a kisapostagi kultúra kései, mészbetétes kultúrába átvezető szakaszára utalnak (HONTI–KISS 1996, 23, I. t., 11–12; KISS 1996, 66, 1. t. 1–4, 5. t. 1–3). Ugyanebből a jelenségből egy esz-közbenyomkodásos mészbetétaggyal ellátott edény has felső részének töredéke (9. kép 5) is származik, amely ugyancsak megerősíti a késő kisapostagi – korai mészbetétes időszakra való keltezését (KISS 1996, 66, 1. t. 5, 2. t. 1–2, 5. t. 4; KISS 2009, 157–158). Hasonlóan díszített töredékek a sárvári telep anyagában is megtalálhatóak (BÉKEI 2007, 53–54, 27. t. 2, 28. t. 1, 31. t. 5).

A házi kerámia töredékek közt 4 db fészűzött töredéket találunk a vizsgált jelenségek anyagában (2763. str. számú gödör: 1 db folyamatosan fészűzött; 6541. str. számú gödör: 1 db ritkás vonalkötegekben fészűzött, 5. kép 5; 7455. str. számú gödör: 1 db vonalkötegekben fészűzött; 7593. str. számú gödör: 1 db vonalkötegekben fészűzött, 7. kép 8). A fészűzés a kisapostagi kultúra klasszikus fázisától kezdve (TORMA 1972, 20, 12. kép 2–11, 6. kép 31–36) a mészbetétes kerámia kultúrájában jellemző elsősorban urnákon, mély tálakon és fazekakon (KISS 2009, 158–159, 161, 1. kép, Uh, Uny, F2, T1, H1, H2, H3,

2. kép, 1, Uh, Uny, F2, T2, H1, 2, Uh2, Uh3, Uh4, Uny, F3, 3. kép, 1, Uh1, F1, F2, H2, 2, Uh3, Uny, F2, Cs1; KISS 2012a, Pl. 21–22, Pl. 2, 5, 7–8, Pl. 5, 12–13, Pl. 11, 4–7, Pl. 26, 1, 3, Pl. 29, 1–3, Pl. 30, 12, 20, Pl. 35, 8, 10–11). Keleti irányban a Kárpát-medence további középső bronzkori kultúráiban is elterjedt díszítéstípus (pl. Vátya-kultúra: VICZE 2011, Pl. 29, 3, Pl. 44, 1, Pl. 61, 4, P. 106, 6, Pl. 128, 6, Pl. 129, 6–7, Pl. 133, 4, Pl. 137, 4, Pl. 142, 7, Pl. 156, 2, Pl. 161, 6; Ottomány-Gyulavarsánd-kultúra: MÁTHÉ 1988, Pl. 6, 18, 20, Pl. 12, 9, Pl. 22, 2, Pl. 40, 9). A sárvári telep anyagában előfordulnak fészűzött töredékek, de jóval kisebb számban (BÉKEI 2007, 49, 19. t. 1, 2, 22. t. 5, 24. t. 6–7, 25. t. 8). Az Aunjetitz- és Věteřov-kultúrában hiányzik e díszítéstípus (BÉKEI 2007, 50), a waidendorfi telepen talált, egymást keresztező vonalkötegekkel ellátott urna töredéket a mészbetétes kerámia kultúrája importjaként interpretálták (HAHNEL 1988, Taf. 49, 7; KISS 2000, 23, 31, 6. t. 9).

Durvítások

A 7455. str. számú gödörből került elő egy zsinag vagy textil benyomkodásával durvított felszínű vastag falú oldaltöredék (6. kép 9). A Hatvan-kultúra szlovákiai településeinek gyakori e felületkezelés, főleg tárolóedények oldalán (NEŠPOROVÁ 1969, Tab. V. 5; TOČIK 1981, Tab. XVII, 6, 8–9, Obr. 21, 10, Obr. 28, 11, Obr. 35, 4, 7–8, 13, Obr. 44, 7, Obr. 45, 1, 11, 13–14), ill. a későbbi magyarái rétegekben is megjelenik (TOČIK 1981, Tab. XXXIII, 17, 19–20). A szlovák szakirodalom feltételezése szerint a házi kerámián előforduló, lapos, szabálytalan gödröcskékből álló, „Wabieren, Wabenzier” elnevezésű durvítást növényirost kötegek benyomkodásával hozhatták létre (NEŠPOROVÁ 1969, 387; SCHALK–BÁTORA 1997, 194). A Dunaalmás-foktoroki ház alsó szintjéből is hasonló, szabálytalanul durvított töredékek kerültek elő, e korai mészbetétes telep anyagában azonban a Hatvan-kultúra, ill. tokodi csoport hagyományai fontos összetevők (VADÁSZ 2001, 25, 6. t. 5–6.). Ménfőcsanak-Bevásárlóközpont feltárási területéről, és a 2009–2011-es ásatások során a késő kisapostagi – korai mészbetétes fázis leleteivel került elő leggyakrabban (MELIS 2011, 184–185, 4. tábla).

Három jelenségben (a 7455, 7593, 7639. str. számú gödör) összesen 9 db edénytöredéken figyelhetünk meg szabályosan (7. kép 7) vagy szabálytalanul (7. kép 5) elkent, fröcskölt felületkezelést. Ez az egyenetlen felszínű házi kerámia az Aunjetitz- és Věteřov-kultúra egyik jellemzője (pl. PODBORSKÝ ET AL. 1993, 156, 25, Taf. 157, 15, Taf. 167, 1, 10–11; STUHLÍK 1987, Tab. II, 3–6; LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 1, 1, 4, Taf. 3, 4–5, Taf. 9, 2, Taf. 10, 5,

Taf. 25, 4, Taf. 35, 7, 14, Taf. 40, 13). A nyugat-dunántúli telepanyagokban is hatásuk, elterjedésük azonosításának egyik fő ismérve e felületkezelés (KVASSAY ET AL. 2004, 12. kép 2–4, 19. kép 9; BÉKEI 2007, 38, 19. t. 5; ILON–NAGY 2013, 300, Abb. 4, 5–6). Ezen előzmények után a korai halomsíros leletegyüttesekben terjedt el (EGRY 2002, 7. kép 2; ILON 1998–99, 243, 252, 5. t. 5; ILON 2012, 5. kép 1; KISS 2011b, 104, Fig. 4, 11, Fig. 5, 4; Ménfőcsanak-Széles-földek pl. 4130. str. számú gödör). Ugyanakkor a ménfőcsanaki telepen összesen 33 esetben, késő kisapostagi és korai mészbetétes típusú finom kerámiával egy jelenségből kerültek elő hasonló módon durvított edények töredékei.

Plasztikus díszítések

Az urna formájú edények egyik jellemzője a vállon ülő, felfele álló, kis bütykök (7. kép 3–4; 8. kép 3–4) a Sárvárról származó darabokhoz hasonlóan (BÉKEI 2007, 38–42, 20. t. 1–2, 33. t. 1, 36. t. 1–2, 4). A bütyökforma jellemző az Aunjetitz-kultúra csonkakúpos nyakú edényein Csehország területén (PODBORSKÝ ET AL. 1993, Taf. 156, 22, Taf. 157, 22; BARTELHEIM 1998, Taf. 41, H2.2, Karte 23, 106), valamint a korai Věteřov-kultúrában Morvaországban (STUHLÍKOVÁ 1990, Obr. 5, 15; TIHELKA 1960, Obr. 30, 6) és Ausztria északi részén (HAHNEL 1988, Taf. 47, 1; LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 39, 9; NEUGEBAUER 1975, Taf. 12, 17, Taf. 17, 16). A késő Aunjetitz füles fazekakra azonban még jellemzőbb ez a díszítéstípus (LAUERMANN 2003, Abb. 74, 3, Abb. 136, 25, Abb. 153, 13).

Ugyan az idősebb Aunjetitz-kultúrában nagyobb méretű, szükségűzött tárolóedényeken Morva- és Csehország területéről ismertek hasról lecsüngő bütykök (PODBORSKÝ ET AL. 1993, Taf. 146, 28; Moravská Nová: STUHLÍK 2001, Abb. 4, 18; Sány: MOUCHA 1963, Abb. 8, 11, Abb. 9, 4; BARTELHEIM 1998, Taf. 30, 11, Taf. 39, B5.2, Karte 10, Karte 97), Ménfőcsanakon két bögrén találunk hasonló bütyökképzéssel (9. kép 1–2, 4). A lecsüngő bütykös bögrék Ausztriában a Mistelbach-Regelsbrunn-fázisra (BENKOVSKY–PIVOVAROVÁ 1976, Abb. 1, 1–2), a Dél-Alföldön koszideri időszakra jellemzőek (SÁNTA 2011, 9. ábra 1, 10. ábra 2, tipológiai táblázat, 48. ábra 2). A ménfőcsanaki két darab a halomsíros kultúra fele mutató sajátosság lehet.

Durva kiképzésű, ovális, benyomott bütyökre ugyancsak a legazdagabb leletanyagú, 7639. str. számú gödörből van példa (9. kép 9). Hasonló, laposabb bütyök Sárváron viszonylag ritka (BÉKEI 2007, 52, 24. t. 1A, 25. t. 4), és ugyan a Ságod-bekeházi anyag egyik fő jellemzője a fogóbütykök (KVASSAY ET AL. 2004, 128–129, 13. kép, 19. kép, 3, 5), azon-

ban ezek több ujjbenyomkodással tagoltak. A csanaki darabot anyaga és fröcskölt felületkezelése alapján ugyancsak a Věteřov jellegű anyagok közé sorolnám.

Egy kisebb fazék válltöredékén háromszög átmetszetű borda látható (9. kép 8). Sárváron egy nagyobb tárlóedényen található hasonló kialakítású bordadísz (BÉKEI 2007, 51, 26. t. 1a–c). Michelberggről (LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 21, 4) és a Magyarád-kultúra telepéről, Süttőrről (KOVÁCS 1988, Abb. 4, 15) formailag is jó párhuzama származik a ménfőcsanaki darabnak.

Ujjbenyomkodásos bordára két jelenségből van példa (a 7639, 8450. str. számú gödör, 10. kép 3). A talpas kehellyel egy gödörből előkerült töredéknek jó párhuzamai vannak a Böheimkirchen-csoport tárolóedényein (NEUGEBAUER 1977, Abb. 7, D8, 11, Taf. 14, 7–8, Taf. 55, 3, 8, Taf. 75, 12, Taf. 82, 2). Az ujjbenyomkodásos borda gyakori a Magyarád-kultúra telepein fazekakon, mély tálakon és tárolóedényeken (TOČIK 1964a, Obr. 11, D9, F3, F4, Obr. 20, 3, 5, 9, 11, 14, Taf. 56, 4–5, 8, Taf. 135, 7; TOČIK 1978–81, Taf. 70, 6–7). Sárváron kisebb számban található meg (BÉKEI 2007, 51, 13. t. 6, 18. t. 12, 29. t. 5), ahogyan a Věteřov-kultúra telepeinek között anyagában is (HAHNEL 1988, Taf. 49, 4, Taf. 59, 2, Taf. 61, 17, Taf. 65, 8; STUHLÍKOVÁ 1990, Obr. 6, 25, Obr. 9, 19; LAUERMANN ET AL. 2001, Taf. 30, 1). A halomsíros kultúrában viszont kedvelt díszítéstípus a házi kerámián (EGRY 2002, 11. kép 1; ILON 1998–99, 243, 252, 2. t. 1, 7. t. 1; ILON 2012, 5. kép 5, 6. kép 1–3; KISS 2011b, 104, Fig. 4, 11, Fig. 5, 3–4; SÁNTA 2011, 49).

A 7455. str. számú gödörből egy hangsúlyos körömmomokkal ellátott ujjbenyomkodásos oldaltöredék származik (6. kép 5). Korai halomsíros (ILON 2012, 31, 14. kép 3) és késői Věteřov telepjelenségekben van példa hasonló szabálytalan köröm- és ujjbenyomkodásra fazekakon (NEUGEBAUER 1980, 160–161, 164, 170, Abb. 8, 18, 14, 47, 49, Abb. 23, 96–97, Abb. 28, 8–11).

A kenyéridol és kontextusa

A 2619. str. számú cölöphelyből előkerült díszített agyagtárgy funkciójával, keltezésével és kapcsolataival Ilon Gábor rövidesen megjelenő tanulmánya foglalkozik részletesen (ILON IN PRINT), így itt csak az ásatási dokumentáció készítés és leletanyag feldolgozás során tisztázódó kontextus párhuzamaival és értelmezési lehetőségeivel foglalkozom.

A ménfőcsanaki kenyéridol egy közel négyzet alakú, 7 cölöpös szerkezet északkeleti nagyobb cölöphelyéből (3. kép 1, 3) került elő, a két cölöpsor

folytatását északnyugat és délkelet felé nem lehetett egyértelműen megfigyelni. Ez azonban nem kizárható a későbbi korok jelenségeinek bolygatása miatt, így akár egy nagyobb épülettel is számolhatunk. A szerkezet középső oszlophelyéből egy szürke, fényezett bronzkori oldaltörredék, a 2616. str. számú cölöphelyből pedig egy éles hastörésű, késő Aunjetitz bögrékhez közel álló darab származik, e leletek a cölöphelyek összetartozását erősítik meg.

Az ismert lelőköri körülményű kenyéridolok szinte kizárólag telepekről származnak (TRNKA 1992, 616): a cavriani múzeum honlapján elérhető adatbázisban 342 db felvett darab közül 209 db telepről, sírból mindössze 12 db került elő (<http://www.master-informatica.it/museocavriana/admin/> - 2014. szeptember 30). Ebből 10 db Gârla-Mare-kultúra temetőiből, többnyire a délnyugat-romániai Ostrovul Mare-Bivolariiból ismert (TRNKA 1992, 616, <http://www.master-informatica.it/museocavriana/admin/> - 2014. szeptember 30). Az adatbázis a Kenyeriről származó szörvány darabot is sírből említi Károlyi Mária leírása alapján (KÁROLYI 1996–97, 12, 3. kép 1, 4. kép, <http://www.master-informatica.it/museocavriana/admin/> - 2014. szeptember 30). Temetkezésből azonban csak a Franzhausen I., 205. sírjából előkerült példány kontextusa dokumentált (TRNKA 1992, 616; <http://www.master-informatica.it/museocavriana/admin/> - 2014. szeptember 30).

A ménfőcsanaki kenyéridol jó párhuzamainak többsége telepjelenségekből származik: Vépről egy gödörkomplexumból (ILON–NAGY 2013), erődített telepek magyarádi rétegeiből Budmericéről (BARTÍK 2012, 25–26, Obr. 1, 2) és Süttőről (KOVÁCS 1988, 129–130, Abb. 2, 10). Ez utóbbi darab a közlemény szerint a telep 10. rétegének, 28. házának szintjén került elő (KOVÁCS 1988, 120). Jellemzőek a kenyéridolok a Magyarád–Věteřov-kultúrkör települési rétegeiben, ahol kontextusukat az adott réteg szerint határozták meg: két példány Waidendorf-Buhuberg 3A2 fázis alsó kora bronzkori kultúrrétegéből (HAHNEL 1988, 73; Taf. 14, 3–4), Nitriánsky Hrádok 159. gödréből, amely az Aunjetitz–Magyarád-kultúra átmeneti fázisára keltezhető (TOČIK 1979–81, 40, 192). Az észak-olaszországi tóparti cölöpépítményekből az internetes adatbázis szerint 79 db származik (<http://www.master-informatica.it/museocavriana/admin/> - 2014. október 3.). A ménfőcsanakihoz hasonló dokumentált előkerülését horizontális telep oszlopszerkezetes épületéből eddig nem találtam. Ennek hiányához a közölt magyarországi, föld felszíni építmények kis száma is hozzájárulhat.

Összeségében a ménfőcsanaki kenyéridol kontextusa a Věteřov-Magyarád-kultúrkörhöz tartozá-

sát erősíti meg, keltezését a késő Aunjetitz – korai Věteřov párhuzamok alapján az RB A2 időszakra pontosítja (ILON IN PRINT). A tárgy szimbolikus jelentésének lehetőségei (pl. alapítási áldozat) túlmutatnak a jelen tanulmány keretein.

Oszlopszerkezetes épület

A teltelepeken kívül ismert magyarországi középső bronzkori épületek kis számára tekintettel érdemesnek tartom kitérni a 487. objektum számú szerkezet (3. kép 1–3) párhuzamaira. A két, 3-3 sekély, ívelt aljú cölöphelyből (15–20 cm mély, 2616, 2619, 2622, 2624, 2627, 2628. str. számú cölöphelyek) álló sor közt, egy jóval mélyebb (80 cm), erősen összeszűkülő aljú tartóoszlophelyet lehetett dokumentálni a sárga, homokos altalaj szintjén. A cölöphelyek kis mélysége alapján az altalajnál magasabban lévő egykori járósíntet, és talán azzal együtt megsemmisült tűzhelyet feltételezhetünk. A nagy felületű feltárás elvárásai, technikája miatt a humuszréteget gépi erővel távolítottuk el, két, 30-30 cm vastag rétegben, amely módszer alkalmazása mellett járósíntet, tűzhely nyomát nem tudtuk megfigyelni. Ugyanakkor a humuszban feltételezett egykori épületmaradványokat – és más régészeti emlékeket – a területen folytatott mezőgazdasági művelés is megbolygathatta. A tetőszerkezetet illetően a mélyebb középső cölöphely alapján sátozott következtethetünk.

Földfelszíni építmények nyomai a teltelepeken kívül, a középső bronzkori Dunántúlról elenyésző számban ismertek, ezért röviden áttekintem a környező országok hasonló korú, felépítésű szerkezeit is. A mészbetétes kerámia kultúrájából Dör közeléből (EGRY ET AL. 1997) és Veszprém-Kádártáról (ILON 2012, 19) oszlopszerkezetes épületek egyelőre csak ásatási jelentésből ismertek. Jobb a helyzet a korai halomsíros kultúra épületeit tekintve. Ménfőcsanaktól mintegy 30 km-re, nyugatra, Kóny-Barbacs-tó korai halomsíros lelőhelyen, hat, 2 és 3 cölöpsoros épület maradványai kerültek elő, szélességük 4 és 7 m közötti. Mivel a feltárt területbe egy ház sem esett bele teljes egészében, hosszúságuk biztosan nem volt megállapítható, 8 m körül lehetett (EGRY 2002, 9–10, 4. j., 3. térkép). Hasonló, hosszúkás téglalap alakú, 3x8 m-es épület Ordacsehi-Bugaszeg koszideri korú telepéről közölt (a további késő bronzkori oszlopszerkezetes épületek rövid összefoglalását is lásd itt: Kiss 2011b, 101–102, Fig. 2, 2, Fig. 3 jobbra). A Domaszék-Börcsök-tanyai halomsíros település objektumcsoportjaiban nagyobb két osztatú házakon kívül két kisebb, egy helyiséges, 6–8 cölöpös (5–7x3–3,5 m) épület nyomát is meg lehetett figyelni, tájolásuk a

ménfőcsanakiéhoz hasonlóan északnyugat–délkelet (a halomsíros kultúra épületeinek összefoglalásával: SÁNTA 2011, 37–43, 37–38. ábra).

Ausztria területén oszlopszerkezetes hosszú házak és megaron-szerű épületek kerültek elő az Aunjetitz- és Unterwölbing-kultúra területén, ezek szélessége azonban 6–8 m közötti, így a 4 m széles ménfőcsanaki épületnyom kevésbé valószínű, hogy hasonlóhoz tartozhat (LAUERMANN ET AL. 2001, 26–34, további irodalommal: LAUERMANN 2003, 472–476; 488–490). A morvaországi Aunjetitz (több mint 350) és Věteřov (kb. 150) telepeken a Stanislav Stuchlík által elkülönített legkisebb épülettípus a három cölöpsoros, általában 12 cölöpből álló, 4,8–8,1 m hosszú, 3,5–5 m széles szerkezet (STUHLÍK 2000, 248, Obr. 2, 4–6; LAUERMANN 2003, 476–478, Abb. 202, 5–6). Dél-Németországban, München környékén a kora és középső bronzkori telepeken a hosszú, általában két hajós házak mellett is inkább kivételnek számítottak a 6 cölöpös, kisebb konstrukciók. A kb. 5 m széles, 3 cölöpsoros (9 oszlophely) „Poing-típust” átmenetként interpretálják a hosszú házak és kisebb cölöpszerkezetek között (SCHEFZIK 2010, 334–337, Abb. 1 C, Abb. 4, Abb. 14, Frühbronzezeit, Mittelbronzezeit). Kisebb, egy helyiséges „kunyók” kerültek elő Nitriánsky Hrádok erődített telepén, amelyek szélessége 4 m körüli, hosszúsága 400–650 cm közötti, és gyakori bennük a tetőt alátámasztó középső cölöp (TOČIK 1978–81, 70–73; Plan 25, 1, Plan. 38, 1, Plan. 46, 1, Plan. 47). Ezekben is előfordult tűzhely nyoma, így lakófunkciójuk valószínű (TOČIK 1978–81, 73, Plan 6, 7, 23–24; FURMÁNEK ET AL. 1999, 127). A fent említettek ismeretében a ménfőcsanaki épület esetében e nyomok meg is semmisülhettek. A rövid áttekintés alapján a Nitriánsky hrádoki, Magyarád-kultúrához sorolt kisebb épületeket tarthatjuk a kor szakirodalmából a ménfőcsanaki szerkezet legközelebbi analógiáinak.

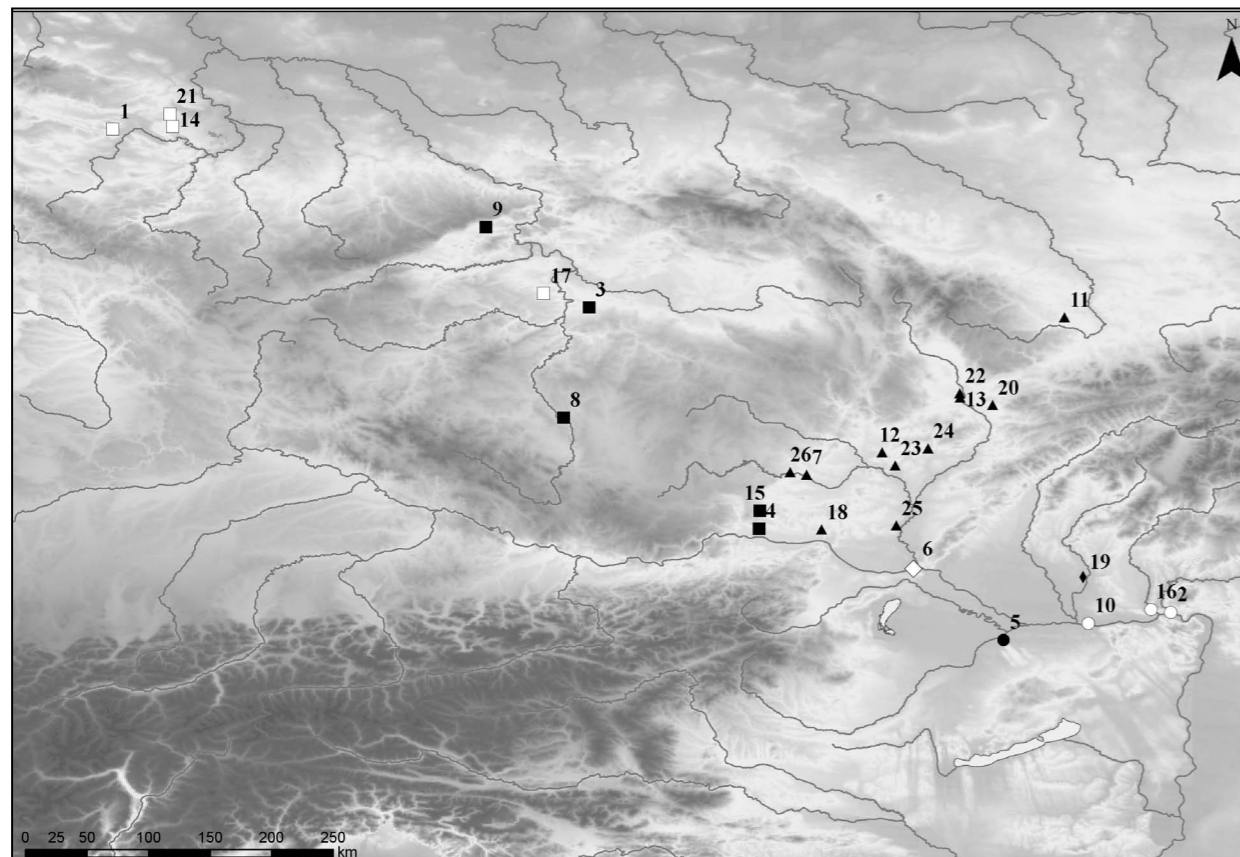
Értékelés

A vizsgált jelenségek anyagában mintegy 7 edény töredéke (5. kép 5, 6. kép 6, 8, 10–11, 7. kép 8, 9. kép 5, 7) köthető biztosan a késő kisapostagi/korai mészbetétes kultúrához, 18 tárgy (köztük a kenyéridol) (3. kép 4–6, 5. kép 3–4, 6. kép 3–5, 7, 7. kép 3–7, 8. kép 3–4, 9. kép 3, 6, 8–10) a Věteřov-Magyarád-kultúrkörhöz, ill. a késő Aunjetitz-kultúrához. Ezen kívül a 2763. str. számú gödör idősebb Aunjetitz korszója, és gátai jellegű oldaltörredéke (4. kép 3–5) alapján a többi jelenségnél korábbi, a középső bronzkor elejére (RB A1b/A2a) keltezhető. A 7639. str. számú gödörben a késő

kisapostagi – korai mészbetétes fázis kerámiaja (9. kép 5–7) együtt került elő korai halomsíros jellegű bögrével és talán annak töredékével (9. kép 1–2, 4). E jelenséget azonban bolygatta a 7410. str. számú árok, így előfordulhatott a leletanyag keveredése.

A Magyarország területén, eddig főként a Duna mentén előkerült Aunjetitz típusú edények (szörvány bögrék Vértesszőlősről, fazekak nyergesújfalui sírokból), a tokodi csoport, ill. korai mészbetétes kultúra lelőhelyeiről, leletegyütteseiből, kontextusuk alapján a délnyugat-szlovákiai területtel a középső bronzkor kezdetén fennálló cserekapcsolatok bizonyítékaként, importként interpretálhatók (HORVÁTH ET AL. 1979, 270, 15/15. lh, 15. t. 1–2, 328, 22/12.lh; TORMA 1980–81, 64–67, Taf. 2, 5–7, 9, Taf. 3, 3; TORMA 1996, 45, 2. t. 9; KISS 2002, 483, Abb. 4, 1–4; KISS 2011a, 217). Ezen kívül közlése szerint a Gáta-Wieselburg-kultúra közvetítése révén juthatott el egy kis talpon álló Aunjetitz bögre Vas megyébe, Velem-Szentvidre (PATAY 1943, 270–271, 5. kép a).

Magyarországon Sárvár-Móka és Szaput lelőhelyekről publikált középső bronzkori (RB A2b) telepészletek anyagában lehetett megfigyelni a fiatalabb Aunjetitz- és az idősebb Věteřov-kultúra kerámiatípusainak ménfőcsanaki leletegyüttesekhez hasonló aranyú jelenlétét (BÉKEI 2007, 75–76; KISS 2012b, 325). Pár évvel korábban Kiss Viktória Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza leletanyagának feldolgozása kapcsán a Věteřov-Böheimkirchen-kultúra Lajta és Rába menti helyi csoportját körvonalazta a középső bronzkor 2–3. fázisában (RB A2c–B1), a Gáta-Wieselburg-kultúra életének végével párhuzamosan (KVASSAY ET AL. 2004, 214–215; KISS 2007, 17–18, Fig. 2; KISS 2012b, 326). Az újabban közölt, vépi kenyéridolokat tartalmazó gödörkomplexum is a Věteřov-Magyarád jellegű kerámia zárt telepobjektuma (ILON–NAGY 2013). Ezen kívül a Nyugat-Dunántúlról a kultúrkör, főként kevert leletanyagokban előkerülő, szörvány darabjai ismertek (Hegyfalu, Gyöngyösfalu: KÁROLYI 1979–80, 136–138; 143–146, 5. kép 1–3, 6–8. kép; Velem: MARTON 1996, 250, Tab. 3, 2; ILLON–KÖLTŐ 2000, IV. t. 1; Kisfalud: SZÁRAZ 2002, 517–518, Fig. 1; Rádóckölked, Nagymizdó: ILLON–RASZTOVICS 2000, 157, 56/2 lh., XLIV. t. 3–5, 184, 43/2 lh., XLV. t.). A Věteřov-kultúra délkeleti elterjedési területéhez ezen kívül Kiss Viktória főként olyan Dunától délre lévő ausztriai lelőhelyeket sorolt, ahol a litzenkerámia is előfordult (KVASSAY ET AL. 2004, 137; KISS 2007, 17–18, Fig. 2). Zoja Benkovsky-Pivovarová azonban közülük csak kettő esetében (schwechati telep, Hainburg 273. sír) tartja megalapozottnak a Věteřov-kultúrához kötést (BENKOVSKY–PIVOVAROVÁ

11. kép A talpas kehely (Steckdose) elterjedése Közép-Európában az RB A2 időszakban szakirodalmi adatok alapján (Jelmagyarázat: ■, □: Aunjetitz-kultúra: telep, sír/ áldozati lelet; ◇: Gáta–Wieselburg-kultúra; ▲: Věteřov-kultúra; ◆: Magyarád-kultúra; ●, ○ mészbetétes kerámia kultúrája: telep, sír; lelőhelyeket ld. katalógus)

Fig 11 Distribution of goblets (Steckdose) in Central Europe during the RB A2 period, based on the archaeological literature (map made by István Eke) (Key: ■, □: Únětice culture: settlement, burial/sacrificial find; ◇: Gáta–Wieselburg culture; ▲: Věteřov culture; ◆: Mad'arovec culture; ●, ○ Transdanubian Encrusted Pottery culture: settlement, burial; for the sites, see the Catalogue)

2006, 179–180).

A ménfőcsanakai vizsgált leletanyagot Aunjetitz és a korai mészbetétes jellegű darabjai alapján az RB A2 időszakra keltezem, a domináns korai Věteřov elemek miatt a középső szakaszra (RB A2b), azaz a magyarországi középső bronzkor 2. fázisára (BÁTORA 2000, Abb. 692; LAUERMANN 2003, Abb. 230; KISS 2002, Abb. 8; KISS 2012b, Fig. 3). A késő Aunjetitz, és Aunjetitz-Magyarád átmeneti időszakban meglévő intenzív északnyugati kapcsolatrendszerre a korábban feldolgozott csontvázas sírok is rávilágítottak (2. kép fekete négyzetekkel kiemelve; MELIS IN PRINT), amelyekkel közel egykorúak a publikált leletgyűttesek. Ez az északnyugat-délkelet irányú kapcsolatrendszer Kelet-Németországig terjedt, amelyet a talpas kehely (11. kép), valamint további morvaországi és Kárpát-medencei lelettipusok (hasas fazekak, bütykös csuprok, textil-

dísz) északi elterjedése támaszt alá (MÜLLER 1982; ZICH 2004c). A Morva–Duna folyó kommunikációs csatornájának (KISS 2011a, 225–226, Fig. 2, 2; ILON 2014, Abb. 7) köszönhetően már a középső bronzkor derekán lehet a Rába–Duna összefolyásának közelében a korai Věteřov-kultúra leletanyagával számolni a korai mészbetétes kerámia kultúrája, ill. a tokodi csoport telepén (MELIS 2011).

Az említett Ménfőcsanak-széles-földeki (2. képen fekete négyzetekkel jelölt), hasonló kapcsolatrendszerű, csontvázas sírcsoport 10695. str. számú sír gyerekcsontvázából 1890–1770 calBC adat származik (MELIS IN PRINT), amely leginkább a morvaországi és ausztriai fiatalabb Aunjetitz-kultúra és a legkorábbi Věteřov-kultúra, valamint a Gáta–Wieselburg-kultúra zsenyei dátumaihoz (NAGY 2013, 110–114) illeszkedik. Ménfőcsanak 2009–2011 közötti feltárásaiból összesen 6 kora bronzkor

végi – középső bronzkori jelenségből történt radio-karbon vizsgálat, amelyek közül eddig egy, kora bronzkor végi, kisapostagi sír dátuma közölt (1960–1870 calBC; MELIS 2013, 5, 9. kép). A korai halomsíros kultúra áldozati gödréből publikált 1618–1462 calBC közt szóródó, két csontból származó mérési eredmények (ILON 2014, 38) viszont a vizsgált időszaknál későbbre utalnak. E három adat közvetett módon a cikkben szereplő hét leletgyűttes Kr.e. 1850–1700 közti keltezését valószínűsíti.

Kérdéses, hogy a közölt hét telepobjektum – ez a mennyiség az újabb ásatás közel 11000 jelensége, és a 2009 előtti ásatások anyagának teljes feldolgozása után valószínűleg növekedni fog – és hat sír (MELIS IN PRINT) a Magyarád–Věteřov–Böheimkirchen-kultúrkör korábban feltételezett-nél (Rábaköz, KVASSAY ET AL. 2004, 133–139; KISS 2007, 17–18, Fig. 2, 1) nagyobb elterjedését jelzik-e keleten a Rába torkolatáig. Vagy csak a folyók összefolyásánál, fontos kereskedelmi utak találkozásánál figyelhető meg a késő Aunjetitz, korai Věteřov leletanyag jelenléte a Kisalföldön, az intenzív kapcsolatok, esetleg kereskedelemben érdekelt kisebb, idegen(?) közösség nyomaként. A népesség eredetének tisztázásában az említett sírok ember-tani anyagának stabil izotopos vizsgálatai lehetnek

segítségünkre (MELIS IN PRINT), másrészt a kérdés eldöntéséhez elengedhetetlen a további középső bronzkori lelőhelyek feldolgozása a Dévényi-kapu és a Rába torkolata között, valamint összevetésük a korszak közép-Duna-vidéki és Kárpát-medencei leletanyagával.

Köszönetnyilvánítás

A tárgyrajzok elkészítéséért Binder Hajnalkának, Mátyus Magdolnának és Tóth Zoltánnak, a tárgyfotóért Takács Tibornak tartozom köszönettel. Az állatcsontok meghatározását Nagy Gábor végezte, a terepi rajzokat Bolla Csaba, Csuti Tamás és Ritly Jenő digitalizálták, a térképeket Eke István készítette, munkájukat ezúton is köszönöm! Kiss Viktória szakmai tanácsait is szeretném itt megköszönni. Végül, de nem utolsósorban köszönöm Ilon Gábor ásatásvezetőnek a leletanyag feldolgozásának lehetőségét és ebben nyújtott segítségét.

Jegyzetek

1 *Jelmagyarázat:* 7/5/8/B: világosbarna, kevert, homokos humusz paticsal; 3,9/3/7: sárgásszürke, laza, humuszos lösz; 8/3/8: szürkésbarna, laza, homo-

kos humusz; 8/5/8: szürkésbarna, kevert, homokos humusz; 21/3/2: szürkésbarna, laza, homok; 8,21/5/8: szürkésbarna/sárga, kevert, homokos humusz; 8/2/1: szürkésbarna, közepesen tömör humusz; 4/3/8: világosszürke, laza, homokos humusz; 18/2/8: sötét szürkésbarna, közepesen tömör, homokos humusz; 9/3/2: sárga, laza homok.

Key: 7/5/8/B: light brown, mixed, sandy humus with burnt daub fragments; 3,9/3/7: yellowish-grey, loose loess mixed with humus; 8/3/8: greyish-brown, loose sandy humus; 8/5/8: greyish-brown, humus mixed with sand; 21/3/2: greyish-yellow, loose sand; 8,21/5/8: greyish-brown/yellow, mixed, sandy humus; 8/2/1: greyish-brown, medium compact, sandy humus; 4/3/8: light grey, loose humus mixed with sand; 18/2/8: dark greyish-brown, medium compact, sandy humus; 9/3/2: yellow, loose sand.

2 *Jelmagyarázat:* 2/5/8: sötétszürke, kevert homokos humusz; 20: túlbontás.

Key: 2/5/8: dark grey, mixed sandy humus; 20: mis-excavated area.

3 *Jelmagyarázat:* 10/2/8: sárgásbarna, közepesen tömör, homokos humusz; 15/2/8/ABCEF: sárgásszürke, közepesen tömör homokos humusz, faszénnel, paticsal, kerámiával, kővel és kagylóval; 5/2/5: sötétbarna, kevert, humuszos homok; 9/3/2: sárga, laza homok; A:

faszén; B: patics; C: kerámia; E: kő; F: kagyló.

Key: 10/2/8: yellowish-brown, medium compact humus mixed with sand; 15/2/8/ABCEF: yellowish-grey, medium compact sandy humus with charcoal, burnt daub fragments, pottery and molluscs; 5/2/5: dark brown sand mixed with humus; 9/3/2: yellow, loose sand; A: charcoal; B: burnt daub; C: pottery; E: lithic; F: mollusc.

4 *Jelmagyarázat:* 11,3/3/16/D: vörösszürke, laza, agyagos homok állatcsonttal; 12/3/16/CE: vörösszürke, laza, agyagos homok kerámiával és kővel; 4/3/8: világosszürke, laza, homokos humusz; 15/3/8: sárgásszürke, laza, homokos humusz; 5/3/8: sötétbarna, laza, homokos humusz; 16/3/8: sárgásfekete, laza, homokos humusz; 7/3/8: világosbarna, laza, homokos humusz; 20: túlbontás.

Key: 11,3/3/16/D: reddish-grey, loose clayey sand, mixed with animal bones; 12/3/16/CE: reddish-brown, loose clayey sand, mixed with pottery and lithics; 4/3/8: light grey, loose sandy humus; 15/3/8: yellowish-grey, loose sandy humus; 5/3/8: dark brown, loose sandy humus; 16/3/8: yellowish-black, loose sandy humus; 7/3/8: light brown, loose sandy humus; 20: mis-excavated area.

5 *Jelmagyarázat:* 8/2/5: szürkésbarna, közepesen tömör, humuszos homok; 9/3/2: sárga, laza homok; 10/2/5:

- sárgásbarna, közepesen tömör, humuszos homok.
Key: 8/2/5: greyish-brown, medium compact sand mixed humus; 9/3/2: yellow, loose sand; 10/2/5: yellowish-brown, medium compact sand mixed humus.
- 6 *Jelmagyarázat:* 8/2/5/AB: szürkésbarna, közepesen tömör, humuszos homok faszénnel és paticcsal; 7/2/5: világosbarna, közepesen tömör, humuszos homok; 9/3/2: sárga, laza homok; A: faszén; B: patics; C: kerámia; D: állatsont.
Key: 8/2/5/AB: greyish-brown, medium compact sand mixed with humus, with charcoal and burnt daub fragments; 7/2/5: light brown, medium compact sand mixed with humus; 9/3/2: loose, yellow sand; A: charcoal; B: burnt daub; C: pottery; D: animal bone.
- 7 *Jelmagyarázat:* 10/2/8/BCEF: sárgásbarna, közepesen tömör, homokos humusz paticcsal, kerámiával,

- kövel és kagylóval; 21/1/3: szürkésbarna, tömör, agyag; 6/2/8: barna, közepesen tömör, homokos humusz; 7/2/5/C: világosbarna, közepesen tömör, humuszos homok kerámiával; 7/2/3: világosbarna, közepesen tömör agyag; 10/2/5: sárgásbarna, közepesen tömör, humuszos homok; B: patics; C: kerámia; E:kő; F: kagyló/csigá.
Key: 10/2/8/BCEF: yellowish-brown, medium compact sandy humus with burnt daub fragments, pottery, lithics and molluscs; 21/1/3: compact, greyish-yellow clay; 6/2/8: brown, medium compact sandy humus; 7/2/5/C: light brown, medium compact sand mixed with humus, with pottery; 7/2/3: light brown, medium compact clay; 10/2/5: yellowish-brown, medium compact sand mixed with humus; B: burnt daub; C: pottery; E: lithic; F: mollusc.

IRODALOM

- BARTELHEIM 1998 BARTELHEIM, M., *Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur – Chronologische und chorologische Untersuchungen*. UPA 46 (1998).
- BARTÍK 2012 BARTÍK, J., *Drobné nálezy z opevnenej osady maďarovskej kultúry v Budmericiach. – Kleinfunde aus der befestigten Siedlung der Maďarovce-Kultur in Budmerice*. ZbSNM CVI – Archeológia 22 (2012) 23–30.
- BÁTORA 2000 BÁTORA, J., *Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei – Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nordwestlichen Karpatenbecken*. PAS 16 (2000).
- BENEŠ 1986 BENEŠ, A., *An Early Bronze Age Settlement at Hosty and the expedition at the building of the nuclear power station at Temelín /S Bohemia/*. Archaeology in Bohemia 1981–1985. Prague 1986.
- BENINGER ET AL. 1930 BENINGER, E.–MÜHLHOFER, F.–GEYER, E., *Das frühbronzezeitliche Reihengräberfeld bei Hainburg-Teichtal*. MAG 60 (1930) 65–140.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 1976 BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ, Z., *Zur kulturellen Stellung des „Rollerfundes“ von Mistelbach im Rahmen der entstehenden Hügelgräberkultur*. In: Brukner, B. (Hrsg.), *Symposium über das Spätäolithikum und die Frühbronzezeit im Donaugebiet*. Istraživanja 5 (1976) 17–25.
- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ 2006 BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ, Z., *Zur Věteřov-Kultur in Niederösterreich*. ArchA 90 (2006) 179–189.
- BÉKEI 2007 BÉKEI L., *Adatok a Nyugat-Dunántúl középső bronzkori történetéhez (Település Sárvár 84-es elkerülő 4. és 6/A lelőhelyén aunjetitzi, Věteřov, gátai és kelet-alpi elemekkel, valamint litzendíszes kerámiával). – Angaben zur mittelbronzezeitlichen Geschichte Westtransdanubiens (Siedlung mit Aunjetitz-, Věteřov-, Gáta und ostalpinen Elementen und Litzengeramik auf den Fundorten 4 und 6/A am Umleitungsweg 84 bei Sárvár)*. Savaria 31 (2007) 7–140.
- BÓNA 1975 BÓNA, I., *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*. ArchHung 49 (1975).
- CHROPOVSKÝ 1960 CHROPOVSKÝ, B., *Gräberfeld aus der älteren Bronzezeit in Vel'ký Grob*. In: Chropovský, B.–Dušek, M.–Polla B. (Hrsg.), *Gräberfelder aus der älteren Bronzezeit in der Slowakei*. Bratislava 1960, 13–136.
- CSEH 1999 KISSNÉ CSEH J., *A mészbetétes edények kultúrája lelőhelyei Komárom-Esztergom megyében. – Die Fundorte der inkrustierten Keramik in Komitat Komárom-Esztergom*. KMMK 6 (2000) 23–88.
- DUMITRESCU 1936 DUMITRESCU, W., *Betrachtungen über die „Steckdosen“ der rumänisch-*

- bulgarischen Boian-A-Kultur*. PZW XXIII/2 (1936) 142–150.
- DUŠEK 1969 DUŠEK, M., *Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei*. ArchSlov-Catalogi 4 (1969).
- EGRY ET AL. 1997 EGRY I.–TOMKA P.–SZÖNYI E., *Dör. Múzeumi Hírlevél* 18 (1997) 318.
- EGRY 2002 EGRY I., *Korahalomsiros nép települése a Kóny-Barbacs tóparton. – The settlement of people characterised with early mound graves at the lake of Kóny-Barbacs*. Arrabona 40/1-2 (2002) 9–33.
- EGRY 2007 EGRY I., *Előzetes beszámoló a Győr-Ménfőcsanak, Eperföldeken végzett megelőző feltárásokról (2005–2006). – Preliminary report on the investment-led-excavation at Győr-Ménfőcsanak, Eperföldek (2005–2006)*. RégKut 2006, 27–52.
- FIGLER 1996 FIGLER A., *Adatok Győr környékének bronzkorához. Bronzkori kultúrák Győr környékén. – Angaben zur Bronzezeit in der Umgebung von Győr. Bronzezeitliche Kulturen in der Umgebung von Győr*. PáMÉ 6 (1996) 7–29.
- FURMÁNEK ET AL. 1999 FURMÁNEK, V.–VELIAČIK, L.–VLADÁR, J., *Die Bronzezeit im slowakischen Raum*. PAS 15 (1999).
- HAHNEL 1988 HAHNEL, B., *Waidendorf-Buhuberg. Siedlung der Věteřov-Kultur*. FiST 8 (1988) 7–187.
- HNÍZDOVÁ 1954 HNÍZDOVÁ, I., *Otázka věteřovských tvarů v české únětické kulturě. – Die Frage der Formen vom Typus Věteřov in der Aunjetitzer Kultur in Böhmen*. PA 45 (1954) 193–218.
- HONTI – KISS 1996 HONTI SZ.–KISS V., *Középső bronzkori leletek Somogy megyéből. – Funde aus der Mittelbronzezeit im Komitat Somogy*. SMK 12 (1996) 17–37.
- HORVÁTH ET AL. 1979 HORVÁTH I.–H. KELEMEN M.–TORMA I., *Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergomi és a dorogi járás*. MRT 5 (1979).
- ILON 1998–99 ILON G., *A bronzkori halomsíros kultúra temetkezései Nagydém-Középrépasztán és a hegyközi edénydepot. – Die Bestattungen der bronzezeitlichen Hügelgräberkultur in Nagydém-Középrépaszta und das Gefäßdepot von Hegykő*. Savaria 24/3 (1998–99) 239–276.
- ILON 2004 ILON G., *Szombathely őskori településtörténetének vázlata. Avagy a római kor előtt is volt élet. – Outline of the Pre-historic settlement of Szombathely, or life before the Roman Age*. Szombathely 2004.
- ILON 2012 ILON G., *A Halomsíros kultúra rituális „edénydepója” Veszprém határából. – The ritual „vessel hoard” of the Tumulus culture in the vicinity of Veszprém*. RégKut 2010, 19–54.
- ILON 2014 ILON, G., *Opfergrube der Hügelgräberkultur in der Gemarkung von Ménfőcsanak. Spiralornament auf einem Tonfries eines Gebäudes*. ActaArchHung 65 (2014) 5–42.
- ILON IN PRINT ILON G., *Brotlaibidol („kenyéridol”) Ménfőcsanakról. Ősrégészeti Levelek*, in print.
- ILON–KÖLTŐ 2000 ILON G.–KÖLTŐ L., *Középső bronzkori emlékek a velemi Szent Vidről. Egy tolnanémedi típusú (VII. Velemi) kincslelet? – Middle Bronze age artifacts from Szent Vid of Velem*. KMMK 7 (2000) 69–95.
- ILON–RASZTOVICS 2000 ILON G.–RASZTOVICS J., *Őskori lelőhelyek Vas megyében. Előmunkálatok Vas megye régészeti topográfiájához. Őskor I. – Prehistoric sites in Vas County. Preparations for the archaeological topography of County Vas. Prehistory I. Panniculus Ser. B. No. 5 (2000) 145–235.*
- ILON–NAGY 2013 ILON, G.–NAGY, M., *Brotlaibidole aus Vép (Komitat Vas, Westtransdanubien, Ungarn)*. ArchÉrt 138 (2013) 293–303.
- KÁROLYI 1979–80 KÁROLYI M., *Későbronzkori településnyomok Hegyfalu határában. (A halomsíros kultúra újabb leletei Vas megyében). – Spätbronzezeitliche Siedlungsspuren in der Nähe von Hegyfalu. Neuere Funde der Hügelgräberkultur im Komitat Vas*. Savaria 13–14 (1979–80) 133–170.
- KÁROLYI 1996–97 KÁROLYI M., *Bronzkori kenyéridol Kenyeri községből. – Ein bronzezeitliches*

- KÁROLYI 2004
KÁROLYI M., *Napszülöttek. Savaria földjének ősi kultúrái a rómaiak előtt.* Szombathely 2004.
- KISS 1996
KISS V., *Megfigyelések a dunántúli mészbetétes kerámia kultúrája edénydíszítési technikájáról. – Observations on the Ceramic-Decoration Techniques of the Transdanubian Incrusted Ware Culture.* PáMÉ 6 (1996) 65–76.
- KISS 2000
KISS V., *A mészbetétes kerámia kultúrája kapcsolatai a Kárpát-medence nyugati területeivel és a közép-európai kultúrákkal a középső bronzkorban. – Die Beziehungen der inkrustierten Keramik in den westlichen Gebieten des Karpatenbeckens und zur mitteleuropäischen Kultur in der mittleren Bronzezeit.* KMMK 7 (2000) 15–55.
- KISS 2002
KISS, V., *Anknüpfungspunkte zwischen Mitteleuropa und Transdanubien in der mittleren Bronzezeit.* Antaeus 25 (2002) 477–511.
- KISS 2009
KISS V., *A bronzkori kerámia-készlet változásairól (A mészbetétes kerámia kultúrája tipológiai vázlat). – Über die Veränderung der bronzzeitlichen Keramik-Inventare (Typologischer Abriss der Inkrustierten Keramik).* Tisicum 19 (2009) 155–174.
- KISS 2011a
KISS, V., *The role of the Danube in the Early and Middle Bronze Age of the Carpathian Basin.* In: Kovács, Gy.–Kulcsár, G. (eds.), *Ten Thousand Years along the Middle Danube – Life and Early Communities from Prehistory to History.* VAH 26 (2011) 211–239.
- KISS 2011b
KISS, V., *Settlement of the Tumulus Culture at Ordacsehi (Hungary)* In: Gutjahr, C.–Tiefengraber, G. (Hrsg.), *Beiträge zur Mittel- und Spätbronzezeit sowie zur Urnenfelderzeit am Rande der Südostalpen.* Akten des 1. Wildoner Fachgesprächs vom 25. bis 26. Juni 2009 in Wildon/Steiermark (Österreich). IA 15 (2011) 101–108.
- KISS 2012a
KISS, V. *Middle Bronze Age Encrusted Pottery in Western Hungary.* VAH 27 (2012).
- KISS 2012b
KISS, V., *Central European and Southeastern Alpine Influences upon Western Transdanubia's Early and Middle Bronze Age.* In: Anreiter, P. – Bánffy E. – Bartosiewicz L. – Meid, W. – Metzner-Nebelsick, C. (eds.) *Archaeological, Cultural and Linguistic Heritage – Festschrift for Erzsébet Jerem in Honour of her 70th Birthday.* Budapest 2012, 321–335.
- KOVÁCS 1966
KOVÁCS T. *A halomsíros kultúra leletei az Észak-Alföldön. – Die Funde der Hügelgräberkultur.* ArchÉrt 93 (1966) 159–202.
- KOVÁCS 1988
KOVÁCS, T., *Die bronzzeitliche Siedlung von Süttö – Eine Kurze Übersicht.* SlovArch 36/1 (1988) 119–132.
- KVASSAY ET AL. 2004
KVASSAY J.–KISS V.–BONDÁR M., *Őskori és középkori település emlékei Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza lelőhelyen. – Prähistorische und mittelalterliche Siedlungsreste von Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza.* ZM 13 (2004) 119–175.
- LAUERMANN 2003
LAUERMANN, E., *Studien zur Aunjetitz-Kultur im nördlichen Niederösterreich 1–2.* UPA 99 (2003).
- LAUERMANN ET AL. 2001
LAUERMANN, E.–PUCHER, E.–SCHMITZBERGER M., *Unterhauzenthal und Michelberg. Beiträge zum Siedlungswesen der frühbronzezeitlichen Aunjetitz-Kultur im nördlichen Niederösterreich.* AFN 1 (2001).
- LEEB 1987
LEEB, A., *Überblick über Chorologie, Typologie und Chronologie der Wieselburger-Kultur. 100 Jahre Forschungsstand.* In: Hicke, W. (Hrsg.), *Hügel- und Flachgräber der Frühbronzezeit aus Jois und Oggau.* Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 75, Eisenstadt 1987, 231–283.
- LORENCOVÁ ET AL. 1987
LORENCOVÁ, A.–BENEŠ, J.–PODBORSKÝ V., *Das Aunjetitzer Gräberfeld in Těšetice-, Vinohrady*. Těšetice-Kyjovice 3, Brno 1987.
- MARTON 1996
MARTON E., *Agyagtárgyak a velemi Szent Vidről. – Potteries and objects made of clay in Velem St. Vid.* PáMÉ 6 (1996) 249–263.

- MÁTHÉ 1988
SZ. MÁTHÉ, M., *Bronze Age tells in the Berettyó Valley.* Inventaria Praehistorica Hungariae I. (1988) 27–122.
- MELIS 2011
MELIS E., *Adatok a Tokod-csoport nyugati elterjedéséhez. – Some comments on the western diffusion of the Tokod-Group.* Arrabona 49 (2011) 179–200.
- MELIS 2013
MELIS E., *Adalékok a kora bronzkori viselethez egy Ménfőcsanak-Széles-földeken feltárt hamvasztásos sír alapján. – Data on Early Bronze Age Apparel on the Basis of a Cremation Grave Excavated at Ménfőcsanak-Széles-földek.* In: Magyar Régészet, 2013 ősz http://www.magyarregeszet.hu/wp-content/uploads/2013/10/Melis_13O.pdf – Hungarian Archaeology, E-Journal 2013 Autumn http://www.hungarianarchaeology.hu/wp-content/uploads/2013/10/eng_Melis_13O.pdf.
- MELIS IN PRINT
MELIS E., *Inhumation burials from the Early Bronze Age in Győr-Ménfőcsanak.* In: Batora, J.–Novakova, M. – Tóth, P. – Baca, M. (eds.), *Zbornik z konferencie v Leviciach / Proceedings from the conference in Levice, 8th–11th October 2013,* in print.
- MITHAY 1941
MITHAY S., *Bronzkori kultúrák Győr környékén.* Győr 1941.
- MOUCHA 1963
MOUCHA, V., *Die Periodisierung der Úněticer Kultur in Böhmen.* SČSA 3 (1963) 9–60.
- MOZSOLICS 1942
MOZSOLICS A., *A kisapostagi korabronzkori urnatemető. – Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag.* ArchHung 26 (1942).
- MÜLLER 1982
MÜLLER, D.-W., *Die späte Aunjetitzer Kultur des Saalegebietes im Spannungsfeld des Südostens Europas.* JfMV 65 (1982) 107–127.
- NAGY 2013
NAGY, M., *Der südlichste Fundort der Gáta–Wieselburg-Kultur in Zsennye-Kavicsbánya/Schottergrube, Komitat Vas, Westungarn.* Savaria 36 (2013) 75–173.
- NEŠPOROVÁ 1969
NEŠPOROVÁ, T., *K problematike hatvanskej kultúry na južnom Slovensku. – Zur Problematik der Hatvan Kultur in der Südwestslowakei.* SlovArch 17 (1969) 370–402.
- NEUGEBAUER 1975
NEUGEBAUER, J.-W., *Bronzezeitliche Ansiedlungen in Großweikersdorf, p. B. Tulln, NÖ. Ein Beitrag zur Gliederung der Věteřov-Kultur in Niederösterreich.* ArchA 58 (1975) 5–74.
- NEUGEBAUER 1977
NEUGEBAUER, J.-W., *Böheimkirchen. Monographie des namengebenden Fundortes der Böheimkirchengruppe der Věteřov-kultur.* ArchA 61–62 (1977) 31–207.
- NEUGEBAUER 1980
NEUGEBAUER, J.-W., *Fundmaterialien aus der ältesten Stufe der Hügelgräberbronzezeit aus dem Raume von Mannersdorf am Leithagebirge, NÖ.* FÖ 19 (1980) 157–201.
- NEUGEBAUER 1994
NEUGEBAUER, J.-W., *Bronzezeit in Ostösterreich.* St. Pölten–Wien 1994.
- ONDRÁČEK 1962
ONDRÁČEK, J., *Únětické pohřebiště u Rebešovic na Moravě. – Aunjetitzer Gräberfeld bei Rebešovice in Mähren.* SČSA 2 (1962) 5–93.
- ONDRÁČEK–STUHLÍKOVÁ 1982
ONDRÁČEK, J.–STUHLÍKOVÁ, J., *Věteřovské sídliště v Budkovicích.* FAM 16 (1982).
- ONDRÁČEK–STUHLÍKOVÁ 1988
ONDRÁČEK, J.–STUHLÍKOVÁ, J., *Sídliště v Budkovicích a jeho postavení v rámci věteřovské skupiny. – Die Siedlung Budkovice und ihre Stellung im Rahmen der Věteřover Gruppe.* PA 79 (1988) 5–37.
- OŽĎANI 1993
OŽĎANI, O., *Ďalší hrob severopanónskej kultúry z Malej nad Hronom. – Weiteres Grab der nordpannonischen Kultur aus Malá nad Hronom.* AVANS 1993 (1995) 103–105.
- OŽĎANI 1994
OŽĎANI, O., *Double Burial of Children in the Bronze Age, Malá nad Hronom.* In: Maráky, P. (ed.), *The Bronze Age in Slovakia.* Pamiatky Múzea, 1994, 26–28.
- PATAY 1943
PATAY P., *Tallózások Vas megye őskorából.* DSz 10 (1943) 265–272.
- PEŠKA 2001
PEŠKA, J., *Das Besiedlungsbild des Spätneolithikums und der Frühbronzezeit in Südmähren. – Settlement patterns of the Late Neolithic and Early Bronze*

- Age in Southern Moravia. In: Lippert, A.–Schultz, M.–Shennan, S.–Teschler-Nicola, M. (Hrsg.), Mensch und Umwelt während des Neolithikums und der Frühbronzezeit in Mitteleuropa. IA 2 (2001) 139–148.
- PLEINEROVÁ 1966
PLEINEROVÁ, I., *Unětická kultura v oblasti Krušných hor a jejím sousedství. – Die Aunjetitzer Kultur im Bereich des Erzgebirges und in den Nachbarngebieten.* PA 57 (1966) 339–458.
- PODBORSKÝ ET AL. 1993
PODBORSKÝ, V.–ČIZMÁŘ, M.–DVOŘÁK, P.–ERHART, A.–JANÁK, V.–MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A.–NEKVASIL, J.–ONDRÁČEK, J.–PAVELČÍK, J.–SALAŠ, M.–STUHLÍK, S.–STUHLÍKOVÁ, J.–ŠEBELA, L.–ŠMÍD, M.–STROF, A.–TEJRAL, J.–VALOCH, K., *Pravěké Dějiny Moravy.* Brno 1993.
- RETTENBACHER 2004
RETTENBACHER, M., *Die Siedlung und die Gräberfelder von Schleinbach – eine Studie zur Aunjetitz im südlichen Weinviertel.* AFN 2 (2004).
- RUTTKAY 1973
RUTTKAY, E., *Über einige Fragen der Laibach-Vucedol-Kultur in Niederösterreich und im Burgenland. – O nekaterih vprasanjih ljubljansko-vucedolske kulturne grupe in na Gradiscanskem.* AV 24 (1973) 38–61.
- RUTTKAY 1988–89
RUTTKAY, E., *Zwei verzierte Goldplättchen aus dem frühbronzezeitlichen Gräberfeld von Hainburg-Teichtal.* MAG 118–119 (1988–89) 135–150.
- SÁNTA 2011
SÁNTA G. 2011, *Domaszék-Börcsök tanya (Halomsíros település) komplex, régészeti, környezetrégészeti és archaeometriai elemzése. Adatok a Dél-Alföld középső és késő bronzkorához. Ember és környezet kapcsolata a Dorozsma-Majsai Homokháton a bronzkorban.* Doktori disszertáció, Szeged 2011.
- SCHALK – BÁTORA 1997
SCHALK, E.–BÁTORA, J., *Zur Problematik der Textilabdrücke auf frühbronzezeitlicher Keramik in der Südwest-Slowakei.* In: Dobiat, C.–Leidorf, K. (Hrsg.), Khrónos. Festschrift für Bernhard Hänsel. Studia honoraria 1. Espelkamp 1997, 187–199.
- SCHEFZIK 2010
SCHEFZIK, M., *Siedlungen der Frühbronzezeit in Mitteleuropa – Eine Gegenüberstellung der Hausformen Süddeutschlands und des Aunjetitzer Bereiches.* In: Meller, H.–Bertemes, F. (Hrsg.), Griff nach den Sternen. Wie Europas Eliten zu Macht und Reichtum kamen. Internationales Symposium in Halle (Saale) 16.–21. Februar 2005. Bd. I, Halle 2005, 333–349.
- SCHMITSBERGER 2010
SCHMITSBERGER, O., *Ausgewählte Befunde und Funde der Kupferzeit sowie Bronzezeit von der Trasse der Ortsumfahrung Maissau, Niederösterreich.* FÖ 49 (2010) 101–144.
- SCHRÁNIL 1921
SCHRÁNIL, J., *Studie o vzniku kultury bronzové v Čechách. – Étude sur l'origine de l'âge du bronze en Bohême.* Praha 1921.
- STOCKÝ 1928
STOCKÝ, A., *La Bohême à l'âge du bronze.* Prague 1928.
- STUHLÍK 1987
STUHLÍK, S., *Unětické pohřebiště v Mušově. – Uněticer Gräberfeld in Mušov.* Sab 16/2 (1987).
- STUHLÍK 1992
STUHLÍK, S., *Die Věteřov-Gruppe und die Entstehung der Hügelgräberkultur in Mähren.* PZ 67 (1992) 15–42.
- STUHLÍK 2000
STUHLÍK, S., *Nadzemní kúlové stavby ze starší doby bronzové na Moravě. – Oberiridische Pfostenbauten aus der älteren Bronzezeit in Mähren.* Pravěk NŘ 10 (2000) 219–250.
- STUHLÍK 2001
STUHLÍK, S., *Die Besiedlung Ostmährens durch die Aunjetitzer Kultur und den epischurkeramischen Komplex zu Beginn der Bronzezeit. – The settlement of Eastern Moravia by the Unětica culture and the Epi-corded Ware complex at the beginning of the Bronze Age.* In: Lippert, A.–Schultz, M.–Shennan, S.–Teschler-Nicola, M. (Hrsg.), Mensch und Umwelt während des Neolithikums und der Frühbronzezeit in Mitteleuropa. IA 2 (2001) 221–230.
- STUHLÍK 2006
STUHLÍK, S., *Borotice, Mohylové pohřebiště z doby bronzové.* Brno 2006.
- STUHLÍKOVÁ 1987
STUHLÍKOVÁ, J., *Nové výzkumy sídlisť věteřovské skupiny na jižní Moravě. – Neue Ausgrabungen auf den Siedlungen der Věteřov-Gruppe in Südmähren.* AR 39 (1987) 10–17, 107–108.

- STUHLÍKOVÁ 1988
STUHLÍKOVÁ, J., *Starobronzové nálezy z Hodonic ve sbírkách moravského Muzea v Brně. – Altbronzezeitliche Funde aus Hodonice in den Sammlungen Moravské Muzeum Brno.* AMM 73 (1988) 29–43.
- STUHLÍKOVÁ 1989
STUHLÍKOVÁ, J., *Bericht über die Grabung in Budkovice im Jahre 1986 (Bez. Brno-Venkov).* PV 1986 (1989), 31.
- STUHLÍKOVÁ 1990
STUHLÍKOVÁ, J., *Výzkum fortifikace na sídlišti v Budkovicích. – Die Ausgrabung der Fortifikation auf der Siedlung in Budkovice.* AR 42 (1990) 121–143, 225–226.
- SZÁRAZ 2002
SZÁRAZ Cs., *Zalaszentiván–Kisfaludi hill. The prehistoric material of the hillfort.* In: Bánffy, E. (Ed.), Prehistoric Studies in memoriam Ida Bognár-Kutzián. Antaeus 25 (2002) 513–546.
- TAKÁCS 2006
TAKÁCS M., *A Ménfőcsanak-Szeles dűlői lelőhelyen 1990–91-ben feltárt, Árpád-kori veremházak. – Pit-houses from the Árpád age found at the site of Ménfőcsanak-Szeles-dűlő in 1990–91.* Arrabona 44/1 (2006) 537–565.
- TIHELKA 1953
TIHELKA, K., *Moravská Unětická Pohřebiště. – Die Aunjetitzer Gräberfeld in Mähren.* PA 44 (1953) 229–328.
- TIHELKA 1960
TIHELKA, K., *Moravský Věteřovský typ. – Der mährische Veterov (Wieterschauer) Typus.* PA 51 (1960) 27–135.
- TOČIK 1964a
TOČIK, A., *Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. – Befestigte bronzezeitliche Ansiedlung in Veselé.* ASF 5 (1964).
- TOČIK 1964b
TOČIK, A., *Die Gräberfelder der Karpatenländischen Hügelgräberkultur.* Praha 1964.
- TOČIK 1978–81
TOČIK, A., *Nitriansky Hrádok–Zameček: Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Madarovce Kultur.* MatArchSlov III. 1–3, Nitra 1978–1981.
- TOČIK 1979
TOČIK, A., *Výčapy-Opatovce – a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. – Výčapy-Opatovce und weitere altbronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei.* MatArchSlov I, Nitra, 1979.
- TOČIK 1981
TOČIK, A., *Malé Kosihy, Osada zo strasej doby bronzovej. – Malé Kosihy, altbronzezeitliche Siedlung.* MatArchSlov IV. Nitra, 1981.
- TORMA 1972
TORMA I., *A kisapostagi kultúra telepe Balatonyörökön. – Eine Siedlung der Kisapostager-Kultur in Balatonyörök.* VMMK 11 (1972) 15–34.
- TORMA 1980–81
TORMA, I., *Bronzezeitliche Gräber aus Nyergesújfalu (Kom. Komárom). Angaben zur Frühphase der Inkrustierten Keramik in Nordtransdanubien.* MittArchInst 10–11 (1980–81) 59–69.
- TORMA 1996
TORMA I., *A tokodi csoport és a dunántúli mészbetétes kerámia nyergesújfalui temetője. – Ein Gräberfeld der Bronzezeit in Nordtransdanubien (Nyergesújfalu-Viscosa).* PáMÉ 6 (1996) 43–52.
- TRNKA 1992
TRNKA, G., *Neues zu den „Brotlaibidolen“.* In: Lippert, A.–Spindler, K. (Hrsg.), Festschrift zum 50jährigen Bestehen des Institutes für Ur- und Frühgeschichte der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck. UPA 8 (1992) 615–622.
- UZSOKI 1963
UZSOKI A., *Bronzkori temető Mosonszentmiklós-Jánosházapusztán. – Bronzezeitliches Gräberfeld in Mosonszentmiklós-Jánosházapuszta.* Arrabona 5 (1963) 5–89.
- VADÁSZ 2001
VADÁSZ É., *Az észak-dunántúli mészbetétes kerámia Esztergomi alcsoportjának települése Dunaalmás-Foktorokban.* KMMK 8 (2001) 7–81.
- VELIAČIK 1972
VELIAČIK, L., *Pohrebisko severopannonskej kultúry v Chl'abe. – Gräberfeld der Nordpannonischen Kultur in Chl'aba.* SlovArch 20 (1972) 189–222.
- VICZE 2011
VICZE, M., *Bronze Age Cemetery at Dunaujváros-Duna-dűlő.* DissPann Ser. IV-1 (2011).
- ZICH 1996
ZICH, B., *Studien zur regionalen und chronologischen Gliederung der nördlichen Aunjetitzer Kultur.* VF 20 (1996).
- ZICH 2004a
ZICH, B., *Die Aunjetitzer Kultur in Mitteleuropa.* In: Meller, H. (Hrsg.),

- ZICH 2004b Der geschmiedete Himmel. Halle 2004, 126–129.
ZICH, B., *Die klassische Aunjetitzer Tasse*. In: Meller, H. (Hrsg.), *Der geschmiedete Himmel*. Halle 2004, 130–131.
- ZICH 2004c ZICH, B., *Das Ende der Aunjetitzer Kultur*. In: Meller, H. (Hrsg.), *Der geschmiedete Himmel*. Halle 2004, 136–137.

THE WESTERN-TYPE ASSEMBLAGES FROM THE MIDDLE BRONZE AGE SETTLEMENT AT MÉNFŐCSANAK

Summary

Between 2009 and 2011, we conducted a large-scale excavation at the extensive, roughly 150 hectares large multi-period (Neolithic, Copper Age, Bronze Age, Iron Age, Celtic period, Roman Age, Avar period, Árpadian Age) site of Győr-Ménfőcsanak, Széles-földek. Together with the specialists from the National Heritage Protection Centre of the Hungarian National Museum, we investigated the area bordered by Road 83 and the roads leading to Gyirmót and the Achilles Park. The assessment of the finds from 125 settlement features dating from the Early Bronze Age 3 and the Middle Bronze Age indicated the dominance of Kisapostag and Encrusted Pottery wares, but we also uncovered assemblages with strong links to the west. Four of the six pits and the post-framed building (Feature 487) published here lay on the higher sand ridge rising south-east of the tributary of the Pándzsa Stream that divided the excavated area into two, while two pits (Pits 6541 and 8450) lay towards the north-west, in a lower-lying area. According to the current state of the site's assessment, there was no spatial separation regarding the Kisapostag and Encrusted Pottery occupation of the site (Fig. 2).

The typological analysis of the finds from these features and an overview of their analogies indicated that seven vessel fragments can be securely assigned to the late Kisapostag/ early Transdanubian Encrusted Pottery culture (Fig. 5, 5; Fig. 6, 6, 8, 10–11; Fig. 7, 8; Fig. 9, 5, 7), while eighteen artefacts, including the loaf-of-bread figurine (Brotlaibidol), reflect cultural impacts from the Mad'arovce-Věteřov complex and the late Únětice culture (Fig. 3, 4–6; Fig. 5, 3–4, 6; Fig. 6, 3–5, 7; Fig. 7, 3–7; Fig. 8, 3–4; Fig. 9, 3, 6, 8–10). The vessels whose parallels can be principally quoted from Moravia and northern Austria in-

clude both decorated fine wares such as goblets (Fig. 10, 4–5), urn-shaped vessels (Fig. 7, 3–4; Fig. 8, 3–4) and decorated pots (Fig. 5, 3; Fig. 6, 4), and household wares (Fig. 6, 5; Fig. 7, 5, 7; Fig. 9, 9; Fig. 10, 3).

The Únětice jug and the body sherd recalling Gáta pottery (Fig. 4, 3–5) from Pit 2763 suggest that this feature was earlier, dating from the onset of the Hungarian Middle Bronze Age (RB A1b/ A2a). However, the overwhelming majority of the finds can be assigned to the RB A2 period in view of the Únětice and early Encrusted Pottery vessel fragments, more specifically to its middle phase (RB A2b) owing to the dominance of early Věteřov elements, which corresponds to the Hungarian Middle Bronze Age 2 (BÁTORA 2000, Abb. 692; LAUERMANN 2003, Abb. 230; KISS 2002, Abb. 8; KISS 2012b, Fig. 3). The intensive contacts with the northwest during the late Únětice and the Únětice-Mad'arovce transitional period were first indicated by the grave goods of the inhumation burials (Fig. 2; MELIS IN PRINT), which are roughly contemporaneous with the finds published here. The contacts with the north-west can be traced up to eastern Germany as shown by the goblet (Fig. 11) and the occurrence of various artefact types (such as globular pots and knob-decorated mugs) and textile patterns typical for Moravia and the Carpathian Basin in regions to their north (MÜLLER 1982; ZICH 2004c). Given that the Morava and the Danube acted as major routes of communication (KISS 2011a, 225–226; Fig. 2, 2; ILON 2014, Abb. 7), it is hardly surprising that finds of the early Věteřov culture appeared already during the middle phase of the Middle Bronze Age on the settlements of the early Encrusted Pottery culture and the Tokod group near the Rába-Danube confluence (MELIS 2011).

It remains to be established whether the seven settlement features described and discussed here and the earlier published six burials (MELIS IN PRINT) should be interpreted as an indication that the Mad'arovce-Věteřov-Böheimkirchen complex was distributed farther to the east than assumed earlier and that its territory extended as far as the Rába mouth (Rábaköz: KVASSAY ET AL. 2004, 133–139; KISS 2007, 17, 18; Fig. 2, 1). Another possibility is that the finds of the late Únětice and early Věteřov culture merely occur at river confluences and the

junction of major trade routes in the Kisalföld region, as a reflection of intensive contacts or perhaps even the presence of smaller, immigrant (?) communities engaged in trade. The stable isotope analysis of the skeletal remains from the burials will undoubtedly contribute to the clarification of this population's origins, as will the assessment of other Middle Bronze Age sites lying between the Devín Pass and the Rába mouth, and their comparison with the contemporaneous assemblages from the Middle Danube region and the Carpathian Basin.

Melis Eszter
Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és
Vagyongazdálkodási Központ
H-1014, Budapest, Táncsics Mihály utca 1
eszter.melis@forsterkozpont.hu

